

**Nathan Kornalijslijper, een Leidse onderduikgeschiedenis:
Onderduikgevers, -helpers en jodenjagers**

Leen Boer

Leiden, april 2024

© Leen Boer, Leiden

De Lorentzkade in Leiden, van links naar rechts de huisnummers 5 tot 1, april 2024 (Foto: Leen Boer)

Foto op de titelpagina: Stolperstein voor Nathan Kornalijslijper, april 2024 (Foto: Leen Boer)

Inhoudsopgave

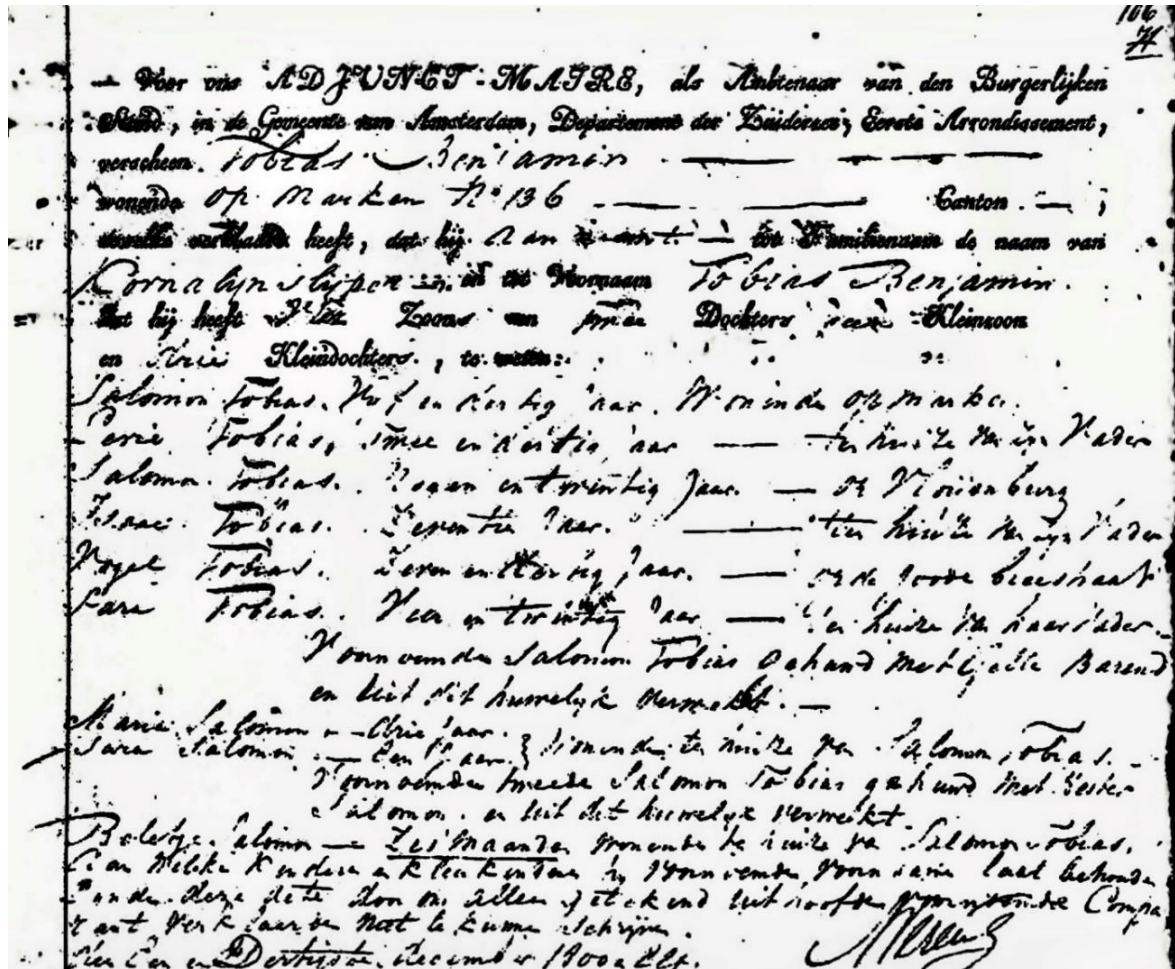
1. Voorwoord.....	4
1.1. Het initiatief een Stolperstein te plaatsen voor Nathan Kornalijnslijper.....	4
1.2. Enkele cijfers: Joodse onderduikers in Nederland en Joden in Leiden en omgeving	5
2. Nathan Kornalijnslijper en zijn ouders.....	6
3. Onderduik, arrestaties, kampen, dood, terugkeer	14
4. Meijer van Kleeff en zijn gezin.....	25
5. Jan Witte, zijn ouders en zijn gezin.....	27
6. Drie broers en een zus van Meijer en Elisabeth werden ook vermoord	33
6.1. Salomon van Kleeff	33
6.2. Maurits van Kleeff.....	36
6.3. Levie van Kleeff.....	37
6.4. Eva van Kleeff.....	38
6.5. Isaac van Kleeff	39
6.6. Grietje van Kleeff	40
7. Wie waren Adrianus Biesheuvel en Willem de Groot?	41
Bronnen	47
Boeken, artikelen en internetpublicaties	47
Websites	48

1. Voorwoord

Deze notitie is geschreven ter gelegenheid van de plaatsing van een Stolperstein op 15 mei 2024 voor Nathan Kornalijnslijper (1910-1944) voor de woning waarin hij in de oorlog ondergedoken was, Lorentzkade 1 in Leiden. Nathan was een Jood. Hij is geboren en getogen in Amsterdam. Hij was ongehuwd en woonde de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog nog bij zijn ouders in Amsterdam. Nadat in 1942 eerst zijn vader aan een natuurlijke oorzaak overleed en daarna, aan het einde van dat jaar, zijn moeder werd opgepakt en gedeporteerd naar Auschwitz, is Nathan in Leiden ondergedoken.

1.1. Het initiatief een Stolperstein te plaatsen voor Nathan Kornalijnslijper
Drie personen hebben het initiatief genomen tot de plaatsing van een Stolperstein voor Nathan Kornalijnslijper: Wil Witte, Arthur van Kleeff en Nora Kornalijnslijper.¹ Wil Witte is een zoon van Jan Witte en Lenie Stijnman, de onderduikgevers. Zij woonden destijds op Lorentzkade 1. Arthur van Kleeff is een kleinzoon van Meijer van Kleeff en Emma Helmecke. Meijer was een oom van Nathan. Nathans moeder, Elisabeth van Kleeff, was een zus van Meijer. Nathan is dus een achterneef van Arthur van Kleeff. Het gezin Van Kleeff-Helmecke woonde op Lorentzkade 4. Nathan heeft hulp gezocht bij Meijer voor het vinden van een onderduikadres. Meijer van Kleeff, ook Joods, was gemengd gehuwd. Nora Kornalijnslijper is een verre verwant van Nathan Kornalijnslijper.

Akte van aanneming van de naam Kornalijnslijper door Tobias Benjamin (Stadsarchief Amsterdam)

¹ Graag wil ik Arthur van Kleeff, Nora Kornalijnslijper en Wil Witte bedanken voor hun commentaar, aanvullingen en correcties op een eerdere versie van deze notitie.

Alle 'Kornalijnslijpers', ook diegenen die door schrijffouten bij de Burgerlijke Stand in de 19e eeuw per abuis de achternaam Cornalijnslijper hebben gekregen, stammen af van Tobias Benjamin (1740, Amsterdam - 1831, Amsterdam). Tobias Benjamin heeft op 31 december 1811, nadat door het Franse bewind in Nederland besloten was dat iedereen die nog geen achternaam had er één moest kiezen en dat achternamen voortaan ook van vader op kind zouden overgaan, de naam Kornalijnslijper aangenomen voor zichzelf en voor de vier zonen, twee dochters en drie kleindochters die hij toen had. Tobias Benjamin verscheen daartoe op de laatste dag van 1811 voor de "ADJUNCT-MAIRE, als Ambtenaar van den Burgerlijken Stand, in de Gemeente van Amsterdam, Departement der Zuiderzee, Eerste Arrondissement". Hij verklaarde niet te kunnen schrijven en heeft de akte dus niet zelf ondertekend.

Tobias Benjamin had twee zoons die in de akte Salomon Tobias worden genoemd. Nora Kornalijnslijper stamt af van de jongste van de twee, degene die ten tijde van de aanneming van de achternaam Kornalijnslijper 29 jaar oud was. Deze zoon had in Joodse kring ook 'Zalman' als voornaam, een Jiddische variant van Salomo, 'de vreedzame'. Nathan Kornalijnslijper stamt af van de Salomon Tobias die bij de aanneming van de achternaam 35 jaar oud was en in Joodse kring ook de voornaam 'Zelig' had, een naam die 'gezegend' betekent.

Nathan stamt van Salomon (Zelig) Tobias Kornalijnslijper (1776-1837) af via diens zoon Tobias Salomon Kornalijnslijper (1816-1887), diens zoon Nathan Tobias Kornalijnslijper (1845-1934) en diens zoon Salomon Kornalijnslijper (1878-1942).

Hoewel de plaatsing van de Stolperstein voor Nathan Kornalijnslijper in Leiden een particulier initiatief is van Arthur van Kleeff, Wil Witte en Nora Kornalijnslijper, is de Werkgroep Stolpersteine van de Stichting Herdenking Jodenvervolging Leiden behulpzaam geweest bij het regelen van een aantal zaken. Op de website van deze Stichting is een overzicht te vinden van de Stolpersteine, die inmiddels in Leiden geplaatst zijn.

Hieronder volgen nog enkele cijfers bij wijze van achtergrond bij de onderduikgeschiedenis van Nathan Kornalijnslijper, die in deze notitie volgt.

1.2. Enkele cijfers: Joodse onderduikers in Nederland en Joden in Leiden en omgeving

Volgens schattingen zijn er in Nederland minstens 28.000 Joden ondergedoken, waarvan er bijna 10.000 zijn gearresteerd. Bijna tweederde van de Joodse onderduikers heeft de oorlog overleefd (Siebelt 2015: 72). Een recentere schatting van Gringold (2024: 19) houdt het nog steeds op 28.000 Joodse onderduikers, maar stelt dat slechts 16.000 Joden de Shoah in de onderduik overleefden.

In de periode van 1 januari 1942 tot 17 maart 1943 woonden tenminste 490 Joden op het grondgebied dat door de Leidse Joodse Gemeente werd bediend. Dat gebied omvatte niet alleen Leiden, maar ook de omliggende gemeenten. Het aantal van 490 is gebaseerd op opgaven van burgemeesters die aan de bezetter moesten rapporteren wie rond 1 mei 1942 tot de Joodse Gemeente Leiden behoorden. Van deze 490 mensen zijn er tenminste 270 omgebracht. Er zijn in Leiden en omgeving tenminste 105 Joodse onderduikers opgepakt, die gedeporteerd zijn en omgebracht (Kornalijnslijper en Kolff 2021).

Aanvullingen en correcties op deze notitie zijn welkom via het e-mailadres: boerleen@gmail.com

2. Nathan Kornalijnslijper en zijn ouders

Nathan Kornalijnslijper is op 19 mei 1910 in Amsterdam geboren in het pand Waterlooplein 74. Zijn vader, Salomon Kornalijnslijper, 31 jaar oud en pakhuisknecht, deed de dag erna aangifte bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand, waarbij twee ambtenaren als getuigen optraden.

Geboorteakte van Nathan Kornalijnslijper (Stadsarchief Amsterdam)

N°. 5560 Heden twintig Mei negentienhonderd tien verscheen voor mij Ambtenaar van den burgerlijken stand van Amsterdam:

Salomon Kornalijnslijper — pakhuisknecht, oud enondertig jaren, wonende alhier, die verklaarde, dat op negentien deur des van middags ten negen ure, in deze gemeente Waterlooplein van veertig is geboren een kind van het mannelijc geslacht, uit zijn elzgomotte Elisabeth van Kleeff, zonder beroep, wonende alhier aan welk kind word gegeven de voornaam van Nathan.

Gedaan in tegenwoordigheid van Gaucher Altman, ambtenaar ouder veertig jaren, wonende alhier en van Jan van Soest, ambtenaar ouder veertig jaren, wonende alhier. Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen.

1 Kornalijnslijper 2 G. Altman 3 van Soest Hewegeijf

Geboorteakte van Salomon Kornalijnslijper (Stadsarchief Amsterdam)

Op heden Twintig Juli Achttienhonderd Acht en Zeventig, is voor ons ondergeteekende Ambtenaar van den burgerlijken Stand der Gemeente Amsterdam, verschenen:

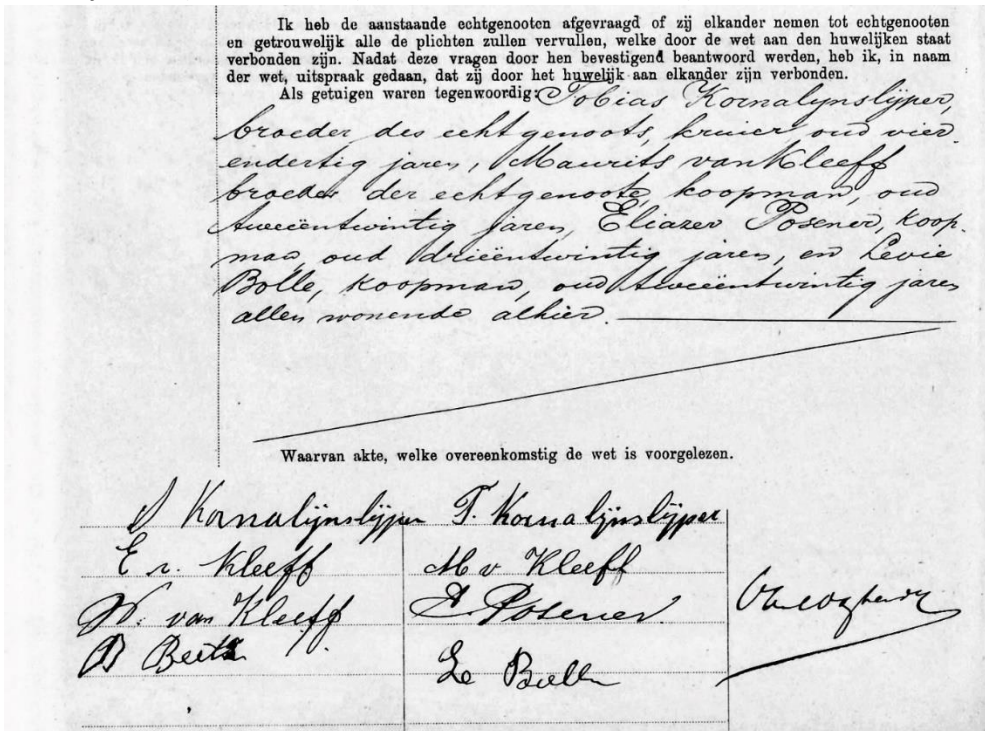
Nathan Tobias Kornalijnslijper, verkoopman oud veertig jaren, wonende Lange Houtstraat N°. 55, welke heeft verklaard dat op Twintig deur des voormiddags ten veertien ure, in het hujs, staande aan veertig is geboren een Kind van het mannelijc geslacht, uit Adriana Heeler, geen wonende Salbaan type Stuyvenant N°. 5989 welk Kind zal genaamd worden Salomon.

van welke Verklaring wij deze Akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Tobias Kornalijnslijper van beroep verkoopman oud veertig jaren, wonende Wapensteeg N°. 3, en van Moses Tijning ambtenaar van beroep verkoopman oud veertig jaren, wonende Tilkenburgerstraat 45, en is deze Akte door ons, hewegeijf de getuigen, na voorlezing ondertekend de komparatien der verklaringen, tegen hij Sabbat, niet mogen schrijven, ende door de ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Amsterdam, gegekeurd.

Nathans vader, Salomon Kornalijnslijper, is op 20 juli 1878 in de woning van zijn ouders, Lange Houtstraat 55, in Amsterdam geboren. Salomons vader, Nathan Tobias Kornalijnslijper, 32 jaar oud

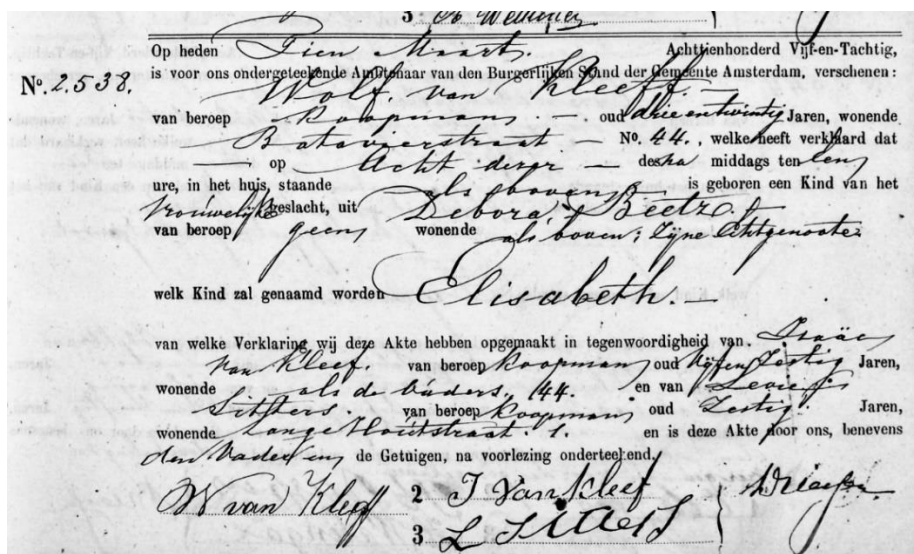
en werkman, deed nog op dezelfde dag aangifte van de geboorte van zijn zoon. Nathan Tobias en de twee getuigen die hem vergezelden "verklaarden, wegens hun Sabbat, niet te mogen schrijven". Derhalve heeft alleen de ambtenaar van de Burgerlijke Stand de akte ondertekend.

Huwelijksakte (onderste deel) van Salomon en Elisabeth (Stadsarchief Amsterdam)

Salomon is op 31-jarige leeftijd op 28 juli 1909 in Amsterdam met de 24 jaar oude Elisabeth van Kleeff getrouwd. Salomon was toen kruier. Onder de vier getuigen bij het huwelijk was een broer van de bruidegom, Tobias Kornalijnslijper, ook kruier, 34 jaar oud, en een broer van de bruid, Maurits van Kleeff, koopman en 22 jaar oud. Elisabeth is op 8 maart 1885 in de Batavierstraat op nr 44 in Amsterdam geboren. Haar ouders zijn Wolf van Kleeff (1862-1927), slachtersknecht, koopman en venter, en Debora Beetz (1862-1921). Wolf van Kleeff was 23 jaar oud en koopman toen zijn dochter Elisabeth geboren werd. Hij deed op 10 maart 1885 aangifte bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand.

Geboorteakte van Elisabeth van Kleeff (Stadsarchief Amsterdam)

Nathan was het enige kind van Salomon en Elisabeth. Het gezin van Salomon Kornalijnslijper en Elisabeth van Kleeff woonde eerst op het Waterlooplein, nr 74, en vervolgens op de Nieuwe Heerengracht, nr 107.

Waterlooplein 64-78, aug. 1944, Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting (Stadsarchief Amsterdam)

Op bovenstaande, zeer scherpe foto, gemaakt (met een glasnegatief) in de maand waarin Nathan in Leiden werd opgepakt, augustus 1944, is het pand waarin hij is geboren, nr 74, het zesde van rechts, het hoekpand meegerekend. Het is het pand met de twee dichtgetimmerde ramen op de eerste etage. Na de laatste oorlogswinter was er van verscheidene panden op deze foto, waaronder nr 74, door houtroof en het daarmee verbonden sloopwerk weinig meer over.²

Waterlooplein, 14 maart 1949, Dagblad Het Vrije Volk (Beeldbank, Stadsarchief Amsterdam)

² Door Wally de Lang is een zeer lezenswaardig boek geschreven over de laatste Joodse bewoners van de nummer 64-78 van het Waterlooplein en hun lot (De Lang 2017).

Blijkens onderhandsche acte van den eersten September 1920 is tusschen **FREDERIK MARCUS VAN ZUIDEN** en **SALOMON KORNALIJNSLIJPER**, Kooplieden, beiden wonende te Amsterdam, aangegaan een Vennootschap van Koophandel, ten doel hebbende den Groothandel in Rijwielen en Rijwielonderdeelen, zulks voor den tijd van vijf jaren, ingaande den eersten Augustus 1920, en daarna van jaar tot jaar.

De Firma wordt gedreven onder den firmanaam

F. VAN ZUIDEN & Co.

en is gevestigd te Amsterdam.

Voor verbintenissen een bedrag van Tien Duizend Gulden te boven gaande, wordt de goedkeuring en handteekening van beide Vennooten, welke teekenen **F. VAN ZUIDEN & Co.** vereischt. Overigens is ieder der Vennooten tot elke beheersdaad bevoegd.

In het Algemeen Handelsblad van 15 oktober 1920 staat een advertentie waaruit blijkt dat tussen Frederik Marcus van Zuiden en Salomon Kornalijslijper per 1 september 1920 is "aangegaan een Vennootschap van Koophandel, ten doel hebbende den Groothandel in Rijwielen en Rijwielonderdeelen". "De Firma wordt gedreven onder den firmanaam F. van Zuiden & Co. en is gevestigd te Amsterdam" (Delpher). Salomon was dus eerst kruier en later rijwielhandelaar en -grossier van beroep.

Op de website Joods Monument wordt een artikel geciteerd uit het 'Orgaan voor het Rijwiel- en Automobielbedrijf' van 11 mei 1928: "Leden van de firma F. van Zuiden en Co. zijn de heeren F. van Zuiden en S. Kornalijslijper. Zij begonnen hun bedrijf, grossierderij in rijwielen, rijwielonderdeelen, banden, enz. in 1919 aan het Waterlooplein 102 te Amsterdam en konden al spoedig op succes bogen. Veel ruimte, om aan hun zaken uitbreiding te geven, was hen aan het Waterlooplein echter niet toegemeten en dus kon verhuizen niet uitblijven. Medio 1923 werd de firma eigenares van een riant huis aan

de Nieuwe Heerengracht 25, waarin de zaak sedert dien is ondergebracht. Het pand heeft een oppervlakte van 400 m². De firma voert als eigen fabricaat de Crescent-rijwielen (wettig gedeponeerd)." In 1940 stond op de lijst met winkels van Joodse eigenaren, die toen ten behoeve van de bezetter werd opgesteld door de Amsterdamse politie, dat Salomon Kornalijslijper een zaak met rijwielonderdelen had op het adres Nieuwe Heerengracht 25 te Amsterdam. Volgens een circulaire aan zijn klanten verkocht F. van Zuiden in november 1945 zijn zaak, omdat hij de enig overgeblevene was in een materieel leeggeroofde zaak (alle voorraden en de inventaris) en omdat zijn gezondheid slechter werd (Joods Monument).

Frederik van Zuiden en Salomon Kornalijslijper bezaten ook een woning in Diemen, Diemerkade 20. Salomon was al overleden toen de 'Niederländische Grundstücksverwaltung (NGV)' Diemerkade 20 in beheer nam.³ Op 15 januari 1943 kocht de Amsterdamse Berendina Hermans-Helsloot het pand voor 3.900 gulden om het dezelfde dag nog voor 4.500 gulden door te verkopen aan Jacobus Petrus van den Hoek. Berendina kocht samen met haar echtgenoot, de Amsterdamse advocaat Emile Hermans, tijdens de oorlog een kleine 200 panden van Joodse eigenaren. Zij zijn "een voorbeeld van oorlogskopers, die te werk gingen als profiteurs en tussenhandelaren: de meeste panden die zij kochten, verkochten zij binnen een paar dagen met winst door." Hermans was als advocaat ook betrokken bij de opheffing van Joodse bedrijven. Hermans is in 1948 tot 12 jaar gevangenisstraf veroordeeld. Het is niet bekend of zijn vrouw ook veroordeeld is (Dommerholt en Van Meurs 2023: 20-21).

Diemerkade 20 werd in 1944 door de Nederlandse staat gevorderd van oorlogskoper Jacobus van Hoek. De woning werd gesloopt omdat de locatie nodig was voor de uitbreiding van de verdedigingslinie van de Duitse bezetter. In 1950 wees de staat het perceel toe aan de gemeente

³ De 'Niederländische Grundstücksverwaltung' is op 16 augustus 1941 in opdracht van Seyss-Inquart opgericht. Seyss-Inquart had op 11 augustus 1941 verordend dat Joodse burgers hun vastgoed en alle daarmee verbonden rechten en opbrengsten moesten aanmelden bij de NGV. Het beheer door de NGV kwam feitelijk neer op roof met het doel de desbetreffende bezittingen te verkopen. Voor de uitvoering daarvan stelde de NGV 'Verwalters' aan (Oorlogsbronnen).

Het gezin Van Zuiden-de la Bella woonde tot in de oorlog op de eerste etage van Nieuwe Herengracht 25, boven de zaak. Het is niet bekend of ze vervolgens ondergedoken zijn, en zo ja, waar. Per 4 juni 1945 werden Frederik en Margaretha in Amsterdam op het adres Deurloostraat 48 II ingeschreven, "bij Kousbergen", staat op de persoonskaart getypt, die in het Stadsarchief van Amsterdam aanwezig is. Per 1 december 1948 zijn ze naar Slingerweg 12 in Bloemendaal verhuisd.

Margaretha de la Bella is 70 jaar oud geworden. Zij overleed "na een langdurig geduldig gedragen lijden" op 10 oktober 1952 op het adres Laan van Nieuw Oosteinde 62 in Voorburg. Omdat zij officieel nog in Bloemendaal woonde werd ook daar een overlijdensakte opgesteld. Haar echtgenoot plaatste "uit aller naam" een rouwadvertentie in Het Parool van zaterdag 11 oktober 1952 (Delpher). Margaretha is op maandag 13 oktober op de "Nederlandsch Israëlitische Begraafplaats te Wassenaar" begraven (veld H, rij 3, graf 21).⁸ Frederik Marcus van Zuiden is in de leeftijd van 79 jaar op 21 november 1956 in Voorburg overleden. Hij woonde toen nog op Laan van Nieuw Oosteinde 62. Uit aller naam

Heden overleed na een langdurig geduldig gedragen lijden, onze lieve Vrouw, Behuwdzuster en Tante
MARGARETHA VAN ZUIDEN— DE LA BELLA
 in de ouderdom van 70 jaar.
 Uit aller naam:
 F. M. van Zuiden
 Voorburg, 10 October 1952
 Laan v. Nieuw Oosteinde 62.
 De begrafenis zal plaats vinden Maandag 13 Oct. a.s. te 10 uur op de Nederlandsch Israëlitische Begraafplaats te Wassenaar. Vertrek van het sterfhuys te 9.45 uur.

Na een langdurig maar geduldig gedragen lijden overleed onze dierbare broeder, behuwdbroeder en oom, de heer
FREDERIK MARCUS VAN ZUIDEN
 weduwnaar van Margaretha de la Bella, in de ouderdom van ruim 79 jaar.
 Voorburg, 21 nov. 1956
 L. v. Nw. Oosteinde 62
 Uit aller naam
 A. van Zuiden
 De teraardebestelling heeft plaatsgehad vrijdag 23 november op de Israëlitische begraafplaats te Wassenaar.

werd door ene A. van Zuiden⁹ een rouwadvertentie geplaatst in het Nieuw Israëlitisch Weekblad van 30 november 1956. Ook bij Frederik was sprake van "een langdurig maar geduldig gedragen lijden". Frederik is naast zijn echtgenote op de "Israëlitische Begraafplaats te Wassenaar" begraven (veld H, rij 3, graf 22).

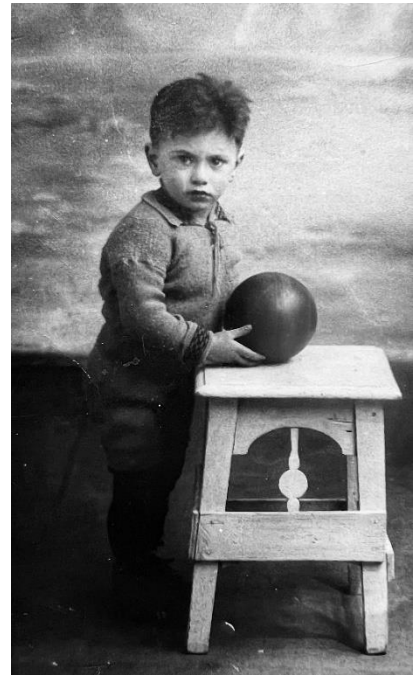
De Joodse Begraafplaats Persijnhof, Wassenaar, april 2024 (Foto: Leen Boer)

⁸ Deze Joodse begraafplaats, in 1906 in gebruik genomen, is tegenwoordig bekend als Begraafplaats Persijnhof en kent nu ook een algemeen en een rooms-katholiek gedeelte. Het westelijk deel van de begraafplaats is daartoe in 1977 door de gemeente Wassenaar gekocht.

⁹ Mogelijk gaat het om Albertus van Zuiden (1883, Assen - 1969, Den Haag), een zes jaar jongere broer van Frederik.

Er zijn slechts twee foto's bekend van Nathan Kornalijnslijper.¹⁰ Op de foto rechts staat hij als jongetje met een bal te poseren. Op de achterkant staat dat hij toen op het Waterlooplein woonde.

Heden overleed na een langdurig lijden, onze lieve Echtgenoot en Vader, de Heer SALOMON KORNALIJNSLIJPER, in den ouderdom van 63 jaar. Diep betreurd door: 2786 E. KORNALIJNSLIJPER— v. KLEEFF. M. KORNALIJNSLIJPER. 15 Februari 1942. Amsterdam, 28 Sjewat 5702. Nw. Heerengracht 107. Geen rouwbeklag.

Op de foto linksboven is Nathan geportretteerd als tiener samen met zijn moeder Elisabeth in de winkel van een zogenaamde 'snelfotograaf', Kalverstraat 155. 'Snelfotografie', ook wel 'American Automatic Photo' genoemd, was een rage in Nederland in de periode 1912-1925. De prijzen ervan waren lager dan de portretfoto's zoals die tot dan toe in studio's werden gemaakt en zo werd het jezelf laten portretteren voor meer mensen bereikbaar dan voorheen. Voor 25 cent kon je wel 12 portretten van jezelf krijgen (Pers.NederlandsFotomuseum.nl; Kienjet 2022).

Heden overleed onze geliefde Broer, Zwager en Oom de Heer 2907 S. KORNALIJNSLIJPER, in den ouderdom van 64 jaar. Diep betreurd door Familie: E. HAKKER— KORNALIJNSLIJPER. L. BOLLE— KORNALIJNSLIJPER. J. KORNALIJNSLIJPER. A. HALVERSTADT— KORNALIJNSLIJPER. L. BLOEMIST. Wed. S. KORNALIJNSLIJPER—PAMPEL. Neven en Nichten. 16 Februari 1942. Amsterdam, 29 Sjebat 5702

Nathan heeft zes jaar lager onderwijs genoten en zijn lengte was 1 meter en 738 millimeter, zo blijkt uit het militieregister. Nathan is op 23 april 1929 geschikt bevonden voor de militaire dienst, maar als buitengewoon dienstplichtige aangewezen. Hij was rijwielhersteller en vertegenwoordiger / reiziger in rijwielen van beroep. Hij was niet gehuwd. Nathan woonde (in februari 1941) bij zijn ouders op het adres Nieuwe Herengracht 107 hs (huis)¹¹ in Amsterdam.

Heden overleed, na een langdurig lijden, onze geliefde Zwager en Oom, de Heer SALOMON KORNALIJNSLIJPER, in den ouderdom van 63 jaar. Diep betreurd door ons allen. 2787 Uit aller naam: M. v. KLEEFF. 15 Februari 1942. Amsterdam, 28 Sjewat 5702. v. Woustraat 193 (Z.). Geen rouwbeklag.

Nathans vader Salomon is op 15 februari 1942 in Amsterdam op de leeftijd van 63 jaar "na een langdurig lijden" een natuurlijke dood gestorven. Als doodsoorzaak noteerde de arts op de Verklaring van Overlijden "Vit cordis" (ofwel Vitium cordis), een afwijking aan het hart waardoor de werking tekort schiet (Stadsarchief Amsterdam). Elisabeth en Nathan plaatsten een rouwadvertentie in Het Joodsche Weekblad van 20 februari 1942. Op dezelfde pagina stonden ook rouwadvertenties voor Salomon van zijn compagnon en de families Kornalijnslijper en Van Kleeff (Delpher). Salomon is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld C, rij 30, graf 78).

Den 15en Februari overleed mijn beste Compagnon, S. KORNALIJNSLIJPER. 2819 F. VAN ZUIDEN.

¹⁰ Deze foto's zijn afkomstig uit het familiearchief van Arthur van Kleeff.

¹¹ In Amsterdam wordt een benedenwoning met 'huis' aangeduid (afgekort 'hs').

3. Onderduik, arrestaties, kampen, dood, terugkeer

Na de deportatie van zijn moeder heeft Nathan Kornalijslijper zich tot zijn oom Meijer in Leiden gewend. Wanneer dat precies was is niet bekend. Er werd geregeld dat hij als onderduiker bij burens van zijn oom terecht kon, enkele huizen verderop, bij Jan en Lenie Witte-Stijnman, op Lorentzkade 1.

Lorentzkade 1, maart 2024 (Foto: Leen Boer)

Op maandag 16 augustus 1943 werd daar 's ochtends aangebeld door twee rechercheurs van politie, Wilhelmus de Groot en Adrianus Biesheuvel, jodenjagers. Het toeval wilde dat Jan en Lenie Witte-Stijnman niet thuis waren. Zij waren naar de begrafenis van Bernardina van Bohemen-Stijnman, de moeder van Lenie, op het Rooms-Katholiek Kerkhof.¹² Toen er aangebeld werd door De Groot en Biesheuvel werd de deur opgedaan door een dienstmeisje. Dat meisje was overdag hulp in de huishouding en oppas voor de kinderen. Zij woonde in het internaat St. Lidwinahuis, Zoeterwoudse-singel 34 in Leiden. In dat internaat waren voorgedijmeisjes ondergebracht met een verminderd verstandelijk vermogen. Een werkplek als in het huis van het gezin van Witte hielp bij het vinden van een plek in de maatschappij voor deze meisjes. Waarschijnlijk was het meisje wat overdonderd door het aanbellen van twee politiefunctarissen. Zij gaf in ieder geval aan dat "de meneer boven" er wel was. Nathan werd gearresteerd vanwege het "als Jood veranderen van woonplaats zonder vergunning". Jan Witte werd opgewacht toen hij na de begrafenis thuiskwam en gearresteerd vanwege "het verbergen van een Jood". Beiden werden opgesloten in het politiebureau aan de Zonneveldstraat in Leiden (Van Kleeff en Witte 2023; Siebelt 2015: 69-70). De ironie wil dat, zo blijkt uit de persoonskaart van Nathan in het Stadsarchief Amsterdam, daarop pas op 25 augustus 1943 de letters V O W getypt zijn. Deze letters staan voor 'vertrokken onbekend waarheen'.

---

¹² Bernardina van Bohemen-Stijnman was op 12 augustus 1943 overleden "in den ouderdom van 63 jaren", zo stond in de rouwadvertentie die haar familie had laten plaatsen in de Leidsche Courant van 13 augustus 1943. Zij woonde toen zij overleed met haar man op het adres Tiboel Siegenbeekstraat 3 in Leiden, niet ver van haar schoonzoon Jan en dochter Lenie.

De voorgevel van het voormalig Bureau van Politie aan de Zonneveldstraat in Leiden, maart 1985
(Foto: Jan Holvast, Collectie Historische Vereniging Oud Leiden, Erfgoed Leiden)

Nathan Kornalijnslijper en Jan Witte worden in de politierapporten voor het eerst vermeld om 12.00 uur op 16 augustus, zij het dat dan bij Jan zijn eerste doopnaam, Johannes, ontbreekt.

Politierapport Leiden, 16 augustus 1943, 12.00 uur (Dossier 071)

12.00 uur Zijn door de rechercheurs De Groot en Biesheuvel aan het bureau gebracht en terbeschikking van den Korpscommandant gesteld, Nathan Kornalijnslijper, geboren te Amsterdam, 19 Mei 1910, vertegenwoordiger, wonende te Amsterdam, Heerenracht 107 en Theodorus Witte, geboren te Groningen, 9 Januari 1904, ambtenaar, wonende te Leiden, Lorentzkafe no 1. Kornalijnslijper is aangehouden t/z als jood veranderen van woonplaats zonder vergunning en Witte t/z het verbergen het verbergen van een jood.

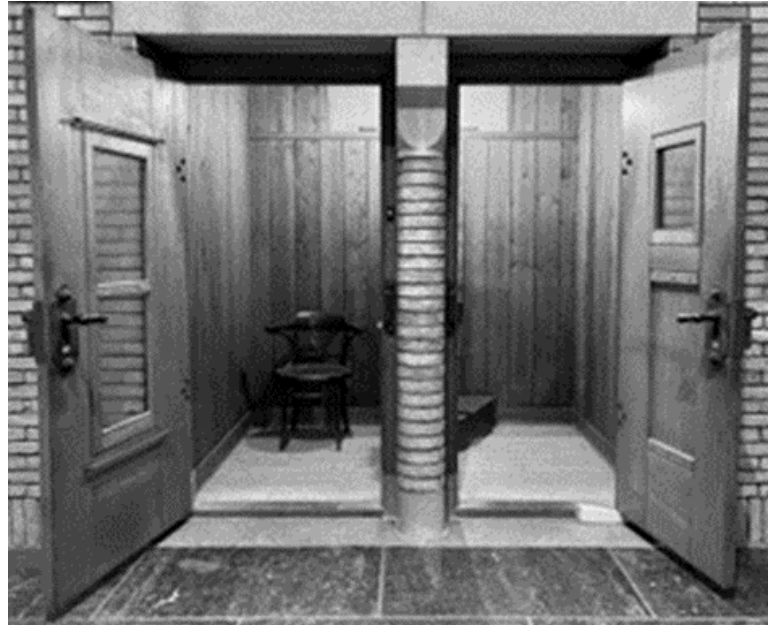
Elke keer als de dienst werd overgenomen door een collega werd een lijst van de gevangen gezette arrestanten in het dag- en nachtrapport opgenomen, zoals om 22.00 uur op de avond van de dag waarop Nathan Kornalijnslijper en Jan Witte opgepakt waren. Onderluitenant van politie A. van Gennip wist toen Nathans naam te verhaspelen tot "Kamelijnslijper".¹³

¹³ Van de achternaam van Nathan komen de varianten "Karmelijnslijper", "Karmalijnslijper", "Karnalijnslijper" en "Karnelijnslijper" ook nog voor in de dag- en nachtrapporten. Bij Meijer van Kleeff ontbreekt in de rapporten vaak een 'f' in de achternaam.

Politierapport Leiden, 16 augustus 1943, 12.00 uur (Dossier 071)

Te 22.00 uur Dienst overgeeven met de arrestanten; M.E.W.Colla; J.Th.Witte; H.NONkes; F.M.Marse; J.Rijnsbureer; A.v.Heusden; J.C.Turk; Th.Leemstra; P.J.Hoozeveen; N.Kamelijslijper; J.T.W.Beerenfener. De posten stadhuis en sew.arb.bur.hebben zich gereeld gemeld. De onderluitenant van politie A.van Gennip.

Meijer van Kleeff heeft zich op 16 augustus weten te verbergen in de nabijgelegen Sint Petruskerk en daar de nacht van 16 op 17 augustus doorgebracht in één van de biechtstoelen (zie de foto hiernaast, april 2023, Leen Boer). Toen hij in de loop van de volgende dag, dinsdag 17 augustus, besloot toch maar weer naar huis te gaan reed 's middags een overvalwagen voor bij Lorentzkade 4 en werd hij in het bijzijn van zijn vrouw en dochter door rechercheur De Groot opgepakt. Meijer werd eveneens ingesloten in het politiebureau aan de Zonneveldstraat.

Politierapport Leiden, 17 augustus 1943, 16.30 uur (Dossier 071)

Te 16.30. uur. Door den rechercheur De Groot, aangehouden en in arrest gesteld Meijer van Kleeff, geb. Amsterdam 1-3-1898, won. Leiden Lorentzkade 4, als verdacht van verbergen van joden.

Donderdagochtend 19 augustus worden Witte, van Kleeff en Kornalijslijper door de rechercheurs De Groot en Biesheuvel met de politieauto naar de Sipo¹⁴ in Rotterdam gebracht.

Politierapport Leiden, 19 augustus 1943, 9.00 - 9.45 uur (Dossier 071)

Te 9.00 uur Wordt de arrestant S.E.Fles door de rechercheurs de Groot en Biesheuvel overgebracht naar de Sipo te Den Haag.
Te 12.50 uur Doet Robertus Marinus Harland, geboren te Leiden, 13 Maart 1913,
Te 9.00 uur Worden de arrestanten J.Th.Witte, M.van Kleef en N.Karnelijslijper door de rechercheurs de Groot en Biesheuvel overgebracht naar de Sipo te Rotterdam.
Te 12.50 uur Doet Cornelia Sallaart, geboren te Leiden, 13 Maart 1893, huisvrouw
Te 9.45 uur Rukt de politie auto uit, teneinde arrestanten over te brengen naar Den Haag en Rotterdam.

¹⁴ De Sipo is de Sicherheitspolizei. In 1939 was de Sipo door Heinrich Himmler met de SD, de Sicherheitsdienst, samengevoegd tot één organisatie, het RSHA, het Reichssicherheitshauptamt. In Nederland werden de 'Sicherheitspolizei und SD' meestal de SD genoemd, omdat alle functionarissen de letters SD op hun linkermouw droegen (Wikipedia).

De Sint Petruskerk aan de Lammenschansweg

De Sint Petruskerk aan de Lammenschansweg in Leiden is op 10 maart 1936 gewijd door de toenmalige bisschop van Haarlem, Mgr Huibers. De kerk is gebouwd omdat de gelijknamige voorganger van deze kerk aan de Langebrug, binnen de Singels van Leiden, die op 28 juli 1836 gewijd was, op 25 juli 1933 door brand verwoest werd. De Sint Petruskerk aan de Langebrug was gebouwd op een terrein dat nog braak lag na de kruitramp die Leiden in januari 1807 had getroffen. Na overleg met de architecten die de nieuwe kerk zouden gaan bouwen werd besloten dat te doen in het gebied buiten de Singels ten zuiden van de stad dat op dat moment bebouwd werd in het kader van de stadsuitbreiding. Het project werd groter dan de kerk. Naast de kerk zijn er ook een pastorie en ca 70 woningen gebouwd in de stijl van de Delftse school, waaronder de woningen Lorentzskade 1 en 4 die in het onderduikverhaal een rol spelen (Hettinga et al. 2011: 12-22; Dröge 2007: 304-305).

De Sint Petruskerk aan de Lammenschansweg in Leiden, april 2024 (Foto: Leen Boer)

Nathan, Meijer en Jan zijn op 19 augustus 1943 als arrestanten door de politie in Rotterdam ingesloten in het Huis van Bewaring Noordsingel, "in bewaring voor" de Sicherheitspolizei. Hieronder zijn de formulieren met de arrestantengegevens van alle drie opgenomen (Stadsarchief Rotterdam).

NAAM (in blokletters) <u>KORNALÛNSLÛPER</u>		Nr. <u>4114</u>	
Voornamen <u>Nathan</u>		In bewaring voor <u>S.P.</u>	
Geboren <u>19-5-10</u> te <u>A'dam</u>		Datum opname <u>19-8-43</u>	
Beroep <u>Vertegenwoordiger</u>		Op 194 over naar	
Woonplaats <u>A'dam</u>		Op <u>10-9</u> 194 overgebracht naar <u>Kucht NB</u>	
Nader adres <u>Mw. Heerengracht 107</u>		Ontslagen op	
Nationaliteit <u>Ned.</u>			
Naaste be- trekkingen { Naam Adres			
Bezittingen bij opname		Bijzonderheden	
<u>2 koffers naar Joodsekerand</u> <u>2 portfeuille</u> <u>med.</u> <u>schuif</u> <u>sigarenkassies</u> <u>acht tasche met inhoud</u>			
E. D. 167 1000 8 '43 K. 2007			

NAAM (bloklett.): <u>KORNALÛNSLÛPER</u>	
Voorn.: <u>Nathan</u>	
Geb. <u>19-5-1910</u> te <u>Amsterdam</u>	
Nationaliteit: <u>Ned.</u>	
Beroep: <u>Vertegenwoordiger</u>	
Woonplaats: <u>Amsterdam</u>	
Nader adres: <u>Heerengracht 107</u>	
Arr. No. <u>4117</u> Zie ook:	
In bewaring voor: <u>S.P.</u>	
Ingesloten op: <u>19-8-1943</u>	
Verloren op: <u>10-9-43</u>	
Naam: <u>Kucht</u>	
Reden van aanhouding:	
Bijzonderheden:	
Aanschrijfadres: <u>a. b.</u>	
Geschreven per: <u>20-8</u>	

NAAM (in blokletters) <u>VAN KLEEFF</u>		Nr. <u>4115</u>	
Voornamen <u>Meijer</u>		In bewaring voor <u>S.P.</u>	
Geboren <u>1-9-90</u> te <u>A'dam</u>		Datum opname <u>19-8-43</u>	
Beroep <u>Directeur bij de Heeren Frosch</u>		Op 194 over naar	
Woonplaats <u>Leiden</u>		Op <u>10-9</u> 194 overgebracht naar <u>Kucht NB</u>	
Nader adres <u>Roverskade 4</u>		Ontslagen op	
Nationaliteit <u>Ned.</u>			
Naaste be- trekkingen { Naam Adres			
Bezittingen bij opname		Bijzonderheden	
<u>P.B.</u> <u>6 p. 50. 3 portfeuille</u> <u>portfeuille. portemonnaie</u> <u>med. sigarenkassies</u> <u>(pakje schoongoud)</u>		<u>pakje schoongoud</u> <u>afgegeven aan Guff</u>	
E. D. 167 1000 8 '43 K. 2007			

Jan Witte had arrestantenummer 4114, Meijer van Kleeff 4115 en Nathan 4117.

Nathan, Meijer en Johannes zijn op 10 september 1943 met nog 42 anderen vanuit Rotterdam overgebracht naar 'Konzentrationslager Herzogenbusch' (Kamp Vught).¹⁵ Jan werd daar geregistreerd onder nr 7219, Meijer had nr 7221 en Nathan 7225 (Arolsen Archives). Joodse gevangenen werden daar gescheiden ondergebracht van politieke gevangenen. Nathan kwam in Blok 15-A terecht, Meijer in Blok 15-B en Jan in Blok 21 (Van Kleeff en Witte 2023). Uit een brief van Meijer blijkt echter dat ze elkaar in Kamp Vught nog wel konden zien en spreken.

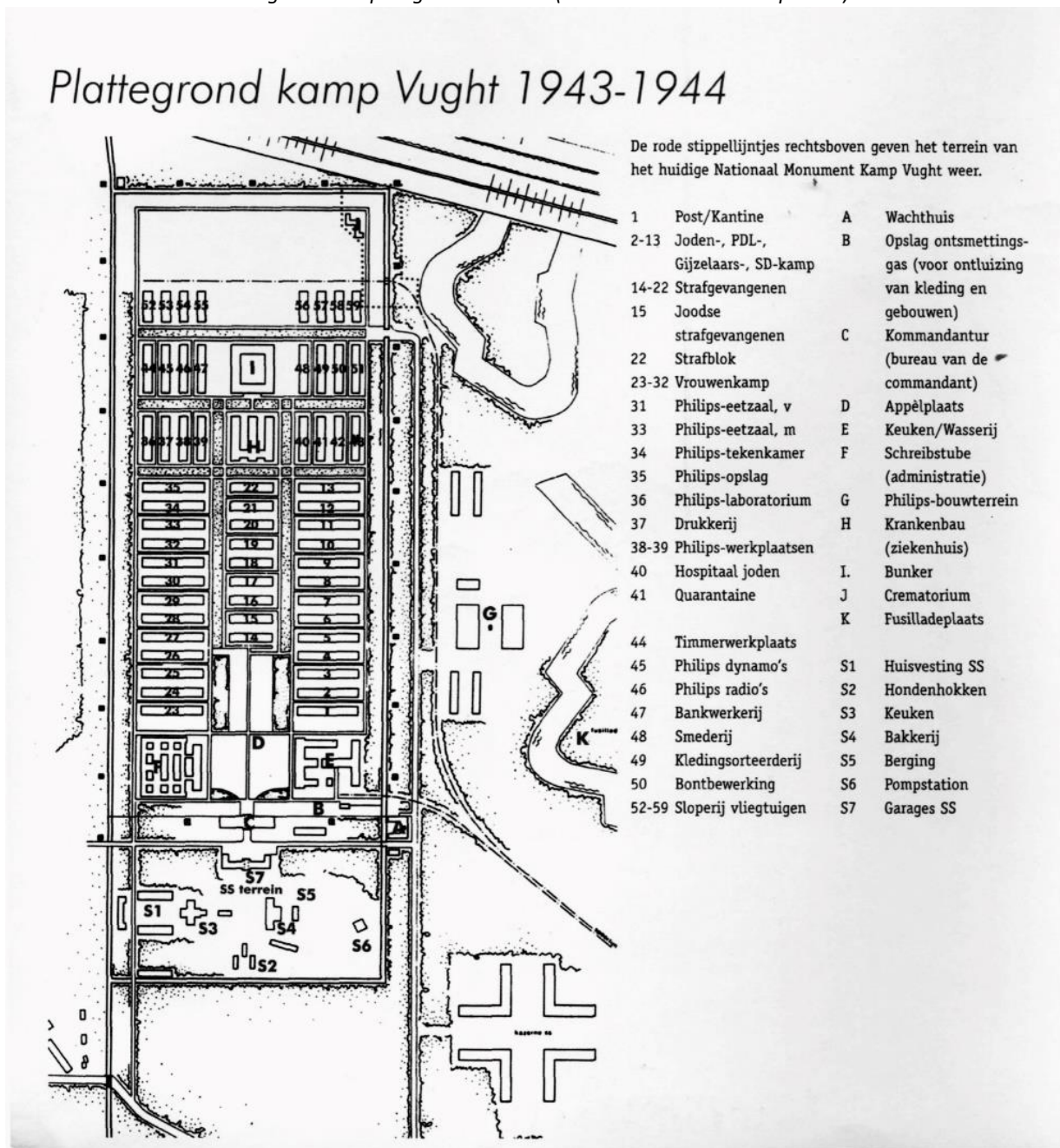
NAAM (in blokletters) <u>WITTE</u>		Nr. <u>4114</u>	
Voornamen <u>Johannes Theodorus</u>		In bewaring voor <u>S.P.</u>	
Geboren <u>9-11-04</u> te <u>Groningen</u>		Datum opname <u>19-8-43</u>	
Beroep <u>ambtenaar bij de R.</u>		Op 194 over naar	
Woonplaats <u>Leiden</u>		Op <u>10-9</u> 194 overgebracht naar <u>Kucht NB</u>	
Nader adres <u>Roverskade 1</u>		Ontslagen op	
Nationaliteit <u>Ned.</u>			
Naaste be- trekkingen { Naam Adres			
Bezittingen bij opname		Bijzonderheden	
<u>4.61</u> <u>p. bewijs</u> <u>portemonnaie</u> <u>med.</u> <u>acht tasche met inhoud.</u> <u>uitp. schoud.</u>			
E. D. 167 1000 8 '43 K. 2007			

¹⁵ Nathan werd daar ingeschreven met de achternaam 'Kornalyneslyper'. Onder die naam zijn ook documenten van hem te vinden via websites als Arolsen Archives en Oorlogsbronnen. De naam 'Kornalynslyper' komt ook voor. Die versie van zijn naam staat bijvoorbeeld op zijn kaart in de cartotheek van de Joodse Raad.

Kamp Vught (Konzentrationslager Herzogenbusch)

In 1942 is met de bouw van Kamp Vught begonnen, naar het model van de concentratiekampen in Duitsland. Het werd gebouwd omdat de capaciteit van Kamp Westerbork en Kamp Amersfoort onvoldoende bleek te zijn. De bouw werd gefinancierd uit tegoeden die Joden voor hun deportatie gedwongen bij de Duitse roofbank Liro hadden moeten onderbrengen. Gevangenen hebben het kamp moeten afbouwen. Kamp Vught werd beheerd door de SS. Bij de bewaking werden ook Nederlandse SS'ers ingeschakeld. Het kamp werd op 13 januari 1943 in gebruik gesteld door 250 gevangenen vanuit Kamp Amersfoort ernaar over te brengen en al op 16 januari werd een groep van 450 mannen, vrouwen en kinderen vanuit Amsterdam vastgezet in het Joodse deel van het kamp. Kamp Vught heeft ruim anderhalf jaar als concentratiekamp gefunctioneerd, totdat de oprukkende geallieerden in het begin van de herfst van 1944 het kamp begonnen te naderen. Toen die het kamp op 26 oktober 1944 bereikten was het leeg en verlaten.

Plattegrond Kamp Vught 1943-1944 (Bron: Concentratiekampen.eu)

In totaal werden er in de periode van januari 1943 tot aan de herfst van 1944 meer dan 31.000 mensen in Kamp Vught gedetineerd. Naast 12.000 Joden waren dat Roma en Sinti, Jehova's getuigen, politieke gevangenen, verzetsstrijders, homoseksuelen, zwervers, criminelen en zwarthandelaren. In het kamp was een werkplaats waar producten voor Philips werden gemaakt. Daarnaast waren er nog andere, kleinere bedrijven zoals een confectieatelier en een sloperij van delen van neergehaalde vliegtuigen. Er waren bovendien verscheidene buitenkampen. De twee grootste waren het Michelincommando in 's-Hertogenbosch¹⁶ en het Moerdijk-commando. De meeste niet-Joodse gevangenen in Kamp Vught waren, al dan niet door een rechter, voor een bepaalde straftijd opgesloten en werden daarna vrijgelaten. Onderdeel van de staf was echter vaak dat ze in onzekerheid werden gehouden over de duur van hun opsluiting (Meeuwenoord 2014; De Moei, 2017; Wikipedia).

Vanuit Kamp Vught zijn in totaal 24 transporten, zeer grote en veel kleinere, met gevangenen vertrokken. Eind januari 1943 vertrok al een eerste transport van vooral (hoog)bejaarde Joden vanuit Vught naar Kamp Westerbork. Niet alleen dit transport, maar de meeste van de 24 gingen via Westerbork naar de concentratie- en vernietigingskampen in het oosten. Alleen de transporten van 15 november 1943 en de nacht van 2 op 3 juni 1944 zijn rechtstreeks naar Auschwitz gegaan (Meeuwenoord 2014). Nathan Kornalijnslijper en Meijer van Kleeff maakten deel uit van het transport van 15 november 1943, samen met 1147 anderen. Deze trein kwam op 18 november in Auschwitz aan. Nathan en Meijer zijn niet direct na aankomst naar de gaskamer gegaan. Zeer waarschijnlijk hebben zij dwangarbeid moeten verrichten. Meijer heeft op 13 januari 1944 nog een brief verstuurd aan zijn vrouw en kinderen (Joods Monument). Voor beiden, Meijer en Nathan, is na de oorlog de datum van hun dood op 31 januari 1944 gesteld. Als na de oorlog de laatste dag van de maand als datum van overlijden werd vastgesteld betekent dat vaak dat het waarschijnlijk werd geacht dat dit de uiterste datum was waarop betrokkene was omgebracht of door ontberingen bezweken. De feitelijke datum kan dan eerder in die maand zijn geweest of nog eerder. Nathan is 33 en Meijer 45 jaar oud geworden.

Het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis

Er waren heel veel oorlogsvermisten na de bevrijding. Bij achterblijvers bestond grote behoefte aan informatie over hun lot. In de chaos na de bevrijding waren het vooral particulieren en particuliere organisaties die het initiatief namen informatie over de vermisten te verzamelen. Gaandeweg werd centralisatie van het opsporingswerk noodzakelijk geacht om te voorkomen dat nabestaanden tegenstrijdige berichten over het lot van hun verwanten zouden ontvangen. In 1946 wees de regering het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis aan als Nationaal Opsporingsbureau. Dat Informatiebureau bestond al sinds 1939, maar had in eerste instantie slechts als taak informatie te verstrekken over zieke en gewonde militairen en krijgsgevangenen. Enkele locaties van het Informatiebureau waren in de oorlog bij bombardementen verwoest. De voor het opsporingswerk benodigde materiële middelen waren in de eerste naoorlogse jaren schaars. Het koste daardoor tijd voor het Informatiebureau echt als Nationaal Opsporingsbureau kon functioneren. Gegevens die tijdens de oorlog in het kader van de vervolging waren vastgelegd, zoals administraties van kampen en gevangnissen, vormden na de oorlog de belangrijkste bron van informatie voor het opsporingswerk. In Amsterdam was de cartotheek van de voormalige Joodse Raad in gebruik bij het Opsporingsbureau Joodsche Personen, opgericht door Nederlands Volksherstel¹⁷, dat samenwerkte met de gemeente Amsterdam en de

---

¹⁶ Voor de oorlog was in 's-Hertogenbosch een Michelinfabriek in aanbouw. In de oorlog nam Continental Gummi-Werke AG dit gebouw in gebruik om er gasmaskers te produceren, waarbij gevangenen uit Kamp Vught werden ingezet.

¹⁷ De Stichting Nederlands Volksherstel was een overkoepelende hulpverleningsorganisatie die zich richtte op de "bevordering van de geestelijke en lichamelijke wederopheffing" van Nederlanders die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog in nood verkeerden. Deze Stichting heeft van 1944 tot 1948 bestaan. Deelnemende

plaatselijke afdeling van het Rode Kruis. Dat Opsporingsbureau werd in 1948 opgeheven; de cartotheek werd naar het Informatiebureau in Den Haag overgebracht. Alle gegevens die nog in Westerbork aanwezig waren werden ook naar het Informatiebureau overgebracht. Daarnaast werd ook in het buitenland naar gegevens over vermiste Nederlanders gezocht, waarbij ook gegevens werden uitgewisseld, bijvoorbeeld met de in 1945 door de geallieerden opgezette ITS (International Tracing Service)¹⁸ in Bad Arolsen in Duitsland.

Het verwerken van de gegevens in het Informatiebureau moest destijds uiteraard handmatig en op papier gebeuren. Honderden medewerkers werden ingezet om de binnengekomen informatie over te zetten op kaartjes. Correspondentie en andere informatie werden in een persoonsdossier opgeborgen. Omdat typemachines nog schaars waren werd veel informatie met de hand opgeschreven, in een vaak moeilijk leesbaar handschrift. Gaandeweg werd het mogelijk de informatie over specifieke personen aan elkaar te koppelen en te concluderen of een vermiste persoon nog leefde of niet. De voorlopige overlijdensverklaringen van het Informatiebureau hadden echter niet de rechtskracht van officiële overlijdensakten. Er waren gemeenten en instellingen die daar flexibel mee omgingen; andere stelden zich uiterst formeel op. Dat laatste kon bijvoorbeeld betekenen dat een achterblijvende partner niet kon hertrouwen of dat eventuele weduwen- en wezenpensioenen niet werden uitbetaald. Deze problemen werden pas op 3 juni 1949 opgelost door de toen van kracht geworden "Wet, houdende voorzieningen betreffende het opmaken van akten van overlijden van vermisten". Van de Nederlandse slachtoffers in Europa had het Informatiebureau eind 1953 het overlijden geregistreerd van ongeveer 160.000 personen. Over het lot van 16.360 personen had het bureau geen zekerheid gevonden. Deze wet formaliseerde onder meer de werkwijze van het Informatiebureau van het Rode Kruis om - indien niet exact bekend - plaats en datum van overlijden van oorlogsvermisten vast te stellen door deze zo nauwkeurig mogelijk te benaderen (Schütz 2017; Grüter 2017: 425-433).

De dood van Nathan Kornalijslijper werd pas op 24 augustus 1951 formeel in de Burgerlijke Stand van Amsterdam vastgelegd in een akte "vanwege de Minister van Justitie".

Overlijdensakte van Nathan Kornalijslijper (Stadsarchief Amsterdam)

No. 386	Op een endertig Januari negentienhonderd vier en veertig is in de omgeving van Oświęcim in Polen overleden: Kornalijslijper, Nathan, geboren negentien Mei negentienhonderd tien in Amsterdam, wonende in Amsterdam, zoon van: Kornalijslijper, Salomon en: van Kleeff, Elisabeth.
De aangifte van dit overlijden is aan mij, Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Amsterdam, schriftelijk gedaan vanwege de Minister van Justitie. Waarvan akte, welke door mij is ingeschreven op heden, vier en twintig Augustus negentienhonderd een en vijftig.	
<i>D. van der Meer</i>	

organisaties waren onder meer vakbonden, religieuze organisaties, armenzorginstellingen en het Rode Kruis (Wikipedia).

¹⁸ De naam van de ITS is in 2019 gewijzigd in de Arolsen Archives, International Center on Nazi Persecution. Het is een belangrijk archief voor onderzoek naar individuele slachtoffers van vervolging, dwangarbeid en genocide door Nazi-Duitsland. Het bevat ca 30 miljoen documenten over ca 17,5 miljoen slachtoffers. Daarvan zijn er steeds meer digitaal via het internet beschikbaar. De Arolsen Archives ressorteren tegenwoordig onder het Bundearchiv (Schütz 2017; Wikipedia).

westelijke hoek van Noord-Brabant. Zij verbleven in oude scheepsbarakken aan de Moerdijkse Havenkade. Bij de bevrijding van Moerdijk is het buitenkamp in brand gestoken (Traces of War).

Volgens de gegevens in onderstaand document is Jan Witte na een geneeskundig advies op 12 april 1944 die dag vrijgelaten uit Kamp Vught. Zijn zoon Wil Witte vertelde op 16 april 2023 in een lezing die hij samen met Arthur van Kleeff, kleinzoon van Meijer van Kleeff, hield bij de Herdenking Jodenvervolg Leiden in de Sint Petruskerk: "Op een mooie dag in april 1944 staat er een uitgemergelde kale man voor de erker van de huiskamer Lorentzkade 1 naar binnen te kijken. Mijn moeder schrikt in eerste instantie als ze de man ziet, maar uiteindelijk herkent ze haar eigen man, die natuurlijk geen sleutel meer had en een paar dagen eerder was vrijgelaten uit Kamp Vught" (Van Kleeff en Witte 2023).

Document met gegevens van Jan Witte, Kamp Vught (Oorlogsbronnen)

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V					X	Y	Z
Naam	Voornamen	Benaming	Nummer	Blok	Ontleend aan:		
Witte	Johannes Theodorus	Sch.	7219	20	RMK. 146 KKA. 18		
Woonplaats	Geboorteplaats	Dag	Maand	Jaar	Zif		
Leiden Lourcntzkade 1	Groningen	9	Jan	1904			
Aantekeningen		Dag	Maand	Jaar	RMK. 146 AZ KKA. KKA. BBB 988 BBB 1000 BBB 1046		
Binnengekomen		10	Sept.	1943			
Geneeskundig advies afgevoerd		12	April	1944			
Vrijgelaten		12	April	1944			
Buitencomn. Rossendaal (doorgehaald)		2	Mrt.	1944			
Buitencommando Moerdyk.		30	Sept.	1943			
Op transport Moerdyk- Vught.		23	Febr	1944			
Terug van Buitencommando Roosendaal		11	April	1944			

In 'Erfgoed Leiden' is een verklikersbriefje gearcheveerd (zie onder) dat op woensdag 25 augustus 1943 op het Bureau van Politie in Leiden is ontvangen. Erin staan enkele beweringen over "de jood M. van Kleeff". Het briefje werd zes dagen nadat Meijer, Jan en Nathan naar de Sipo in Rotterdam waren overgebracht als ingekomen gestempeld. Meijer zou volgens het briefje in verbinding staan "met de geheime organisatie die zich ten doel stelt om jooden te verstoppen", bij "Roomsche lieden". Rechercheur Biesheuvel schreef op de achterzijde dat Van Kleeff reeds was overgebracht naar de SD te Rotterdam. Het briefje roept de vraag op of er al eerder een verklikersbriefje bij de Leidse politie is bezorgd over Meijer, Jan en/of Nathan, dat nog niet is gevonden of al eerder verloren is gegaan. Het is immers nog steeds een open vraag waarom De Groot en Biesheuvel op 16 augustus 1943 aanbelden bij de woning op Lorentzkade 1.

De schrijver van het anonieme briefje sloeg overigens wat die "organisatie" betreft niet helemaal de plank mis. In het boek over de hulp aan Leidse onderduikers in de Tweede Wereldoorlog, dat wijlen Alphons Siebelt schreef, wijst hij enerzijds op de geestelijken met een actief aandeel in de illegaliteit, mannen als kapelaan Van Drunen van de Petrusparochie (waar het gezin van Jan Witte toe

behoorde), rector Beune van het Lidwina-huis, Zoeterwoudsesingel 33, het tehuis voor 'achterlijke voorgedijkinderen', zoals ze destijds genoemd werden, en rector Bernefeld van het St. Elisabethziekenhuis, en anderzijds de meer intellectuele geestelijken als de Warmondse professoren Cleophas, Jansen en De Korte, die eveneens maatschappelijke functies bekleedden: "Al deze wereldheren hebben een actieve rol gespeeld in de illegale wereld, zij het op de achtergrond. Zij betrokken tal van katholieken uit hun grote, fijnmazige netwerk bij de zorg voor onderduikers in Leiden en omgeving" (Siebelt 2025: 165).

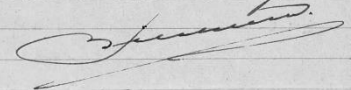
Verklimmersbriefje (voor- en achterzijde), 25 augustus 1943 (Erfgoed Leiden)

Joan 87

POLITIE LEIDEN
 Ing. 25. AUG. 1943
 No. 11969
 Dec. No.
 Afd. *pol.*

g. Leuchte de
Is ge **A** *dat*
Kleeff *Leiden* *kode 4*
de Leiden
Special in de
 dat met de geheime organisatie die zich ten doel stelt om joden te verstoppen verschillen joden heeft hij bij Romeinse leiders ondergebracht. Tevens is hij nauw handelaar met mede werking van zijn Duitse vrouw die daarvoor de joden naar Amsterdam maakt. voor nu tevens beïnvloed overhangt bij de joden en communisten. *zoegen in Duitsch land was hij ook bekend*
communist.
Wij zijn dus gewaarshoud

Op 26-8-43 kennis ge-
nomen.
van Kleeff vrouw is
kerake tevens gearresteerd en
naar S. D. in Rotterdam
overgebracht.

De rechercheur van politie

Arch
ky

4. Meijer van Kleeff en zijn gezin

Meijer van Kleeff is op 1 maart 1898 in een Joods gezin in Amsterdam geboren, op nr 49 in de Lange Houtstraat. De ouders van Meijer van Kleeff zijn Wolf van Kleeff (1862, Amsterdam - 1927, Amsterdam), slachtersknecht, koopman en venter, en Debora Beetz (1862, Amsterdam - 1921, Amsterdam), koopvrouw. Wolf van Kleeff, toen 35 jaar oud en koopman, deed nog op dezelfde dag aangifte van de geboorte van zijn zoon Meijer bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Amsterdam, waarbij een ambtenaar en een beambte als getuigen dienden.

Geboorteakte van Meijer van Kleeff (Stadsarchief Amsterdam)

No. 2645

Op heden Een Maart achtthonderd acht-en-negentig,
 is voor ons Ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Amsterdam, verschenen:
 Van beroep Wolf van Kleeff Koopman - oud vijfen dertig jaren, wonende
 alhier alhier, die ons heeft verklaard dat des voor middags ten een ure,
 op dezes des voor middags ten een ure,
 in het huis, Lange Houtstraat 49 in deze gemeente is geboren een
 kind van het Mannelijke geslacht, uit Lijne Shtzgenite Debora
Beetz zonder beroep omwille alhier

aan welk kind word t gegeven de voornaam van Meijer

Welke verklaring is geschied in tegenwoordigheid van Willelm Färber
 Van beroep Ambtenaar oud vijfen zestig jaren, wonende
 alhier en van Hillebrand van der Horst beroep
Beambte oud veeren zestig jaren, wonende alhier
 En is hiervan opgemaakt deze akte, die door ons, den aangever en de getuigen,
 na voorlezing is onderteekend.

W. van Kleeff 2 W. Färber
Stauwerhorn 3

Wolf en Debora hebben acht kinderen gekregen, waarvan Meijer het zevende was. Meijer is in Amsterdam opgegroeid. Hij heeft daar het kleermakersvak geleerd. Enkele familieleden, waaronder zijn vader en één van zijn broers stonden op de markt. Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog vervulde Meijer zijn dienstplicht. Op 27-jarige leeftijd vertrok hij vanuit Amsterdam naar Berlijn. Hij begon daar bloemen te verlopen op de markt. Daar leerde hij zijn latere echtgenote Emma Bertha Frieda Helmecke kennen. Zij was niet-Joods. Emma is in 1893 geboren. Zij is al jong wees geworden en nadat zij in een weeshuis had verbleven, als pleegkind opgenomen in het gezin van een slager in Berlijn. Meijer van Kleeff en Emma Helmecke zijn in 1931 in Berlijn getrouwd.

Samen met zijn broers Isaäk en Levie en met Jacob Heemskerk richtte Meijer op 1 januari 1929 een bedrijf op dat vanuit Berlijn bloemen en bloembollen exporteerde naar Nederland en Amerika. De zaken gingen goed en er werd in Berlijn ook een winkel geopend. In verband met het toenemend antisemitisme in Duitsland besloten Isaäk en Levie hun aandeel per 8 mei 1933 te verkopen. Meijer van Kleeff en Jacob Heemskerk zetten het bedrijf voort onder de naam Holblumver (Holländische Blumenverkauf). Het ging het bedrijf in de daaropvolgende jaren goed, maar op 25 juni 1938 was Meijer toch gedwongen zich te laten uitkopen en afstand te doen van zijn bedrijf. Eerst vertrokken zijn vrouw en zijn twee kinderen naar Nederland en al snel volgde hij hen na wat zaken te hebben afgewikkeld. Nog in 1938 namen Meijer en zijn broers het Lido Theater in de Steenstraat in Leiden over van B.C. Hartman. Hartman was in 1934 met deze bioscoop begonnen in de voormalige feestzaal Concordia. Die zaal was grondig verbouwd. Meijer werd na de overname directeur van het Lido

Theater. Net als in de bioscopen Luxor en Trianon, werd het filmprogramma in het Lido Theater in de jaren dertig en veertig regelmatig afgewisseld met toneel- en revuevoorstellingen. In juli 1941 werd het Lido Theater door het 'Reichskommisariat Nederlande', het Duitse bestuur, in beslag genomen en onder bewind gesteld. Directeur Meijer van Kleeff werd vervangen door een voormalig Oostfrontsoldaat, ene Theodor Eglauer (Van Kleeff en Witte 2023; Bordewijk en Moes 1995: 46-50). Na de oorlog is een schoonzoon van Meijers broer Levie directeur geworden van het Lido Theater, Louis van Praag. Daarop wordt in het vervolg nog teruggekomen.

Hieronder staan portretfoto's van Meijer en Emma. Deze foto's dateren uit ca 1937. Op de derde foto (van onbekende datum) staan de kinderen van Meijer en Emma; de zoon is Wolfgang (Bob) (1935, Berlijn - 2014, Leiderdorp), de vader van Arthur van Kleeff, en de dochter heet Evelijne (Eef). Deze foto's zijn ontleend aan de website Joods Monument en zijn afkomstig uit het familiearchief van Arthur van Kleeff. Wie de foto's heeft gemaakt is niet bekend.

Na een kort ziekbed is rustig van ons heengegaan onze lieve moeder, schoonmoeder, groot-, overgrootmoeder en zuster

**EMMA BERTHA FRIEDA
VAN KLEEFF-HELMECKE**

weduwe van MEYER VAN KLEEFF

in de gezegende leeftijd van 83 jaar

Suriname: E. LIM A PO-VAN KLEEFF
Leiden: W. VAN KLEEFF
H. L. VAN KLEEFF-ARNOLDUS
klein- en achterkleinkinderen
en verdere familie

Leiden, 7 oktober 1985
"De Parelvissters"
Bizetpad 144
Correspondentieadres:
Parelstraat 9, 2332 JK Leiden

De overledene is opgebaard in het Rouwcentrum Van der Luit, Willem de Zwijgerlaan 179, Leiden. Bezoek aldaar donderdagavond van 7-7.45 uur.

Thuis geen bezoek

De begrafenis is bepaald op vrijdag 11 oktober a.s. om 12.45 uur op de begraafplaats "Rhijnhof" te Leiden. Gelegenheid tot condoleren na de begrafenis in de ontvangkamer van de begraafplaats.
Vertrek van het Rouwcentrum om ca. 12.15 uur.

Zoals hiervoor al is beschreven, werd Meijer op 31 januari 1944 (of eerder) in Auschwitz vermoord. Hij is 45 jaar oud geworden. Meijer en zijn zus Elisabeth waren niet de enige kinderen van Wolf en Debora van Kleeff-Beetz die in de Shoah zijn omgebracht. Op het lot van de andere kinderen van Wolf en Debora wordt in hoofdstuk 6 nog teruggekomen.

Emma van Kleeff-Helmecke is op 7 oktober 1985 "na een kort ziekbed" in de leeftijd van 83 jaar in Leiden gestorven. Door haar familie werd een rouwadvertentie geplaatst in het Leidsch Dagblad van 9 oktober 1985 (Leiden.courant.nu). Emma is op Begraafplaats Rhijnhof in Leiden begraven.

5. Jan Witte, zijn ouders en zijn gezin

Johannes (Jan) Theodorus Witte is op 9 januari 1904 in Groningen geboren. Zijn vader, 36 jaar oud en koopman, deed nog op dezelfde dag aangifte van de geboorte van zijn zoon bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Groningen (AlleGroningers). Jans ouders zijn Johannes Theodorus Witte (1867, Groningen - 1915, Deventer) en Johanna Bernardina Hessels (1871, Amersfoort - 1940, Leiden). Voordat hij trouwde heeft de vader van Jan komende vanuit Groningen van september 1885 tot juni 1888 als winkelbediende in Zutphen gewerkt en van november 1889 tot augustus 1894 als bediende in Amsterdam. Vandaar vertrok hij toen weer naar Groningen (Oosterstraat 1). In Groningen is hij op 14 september 1898 op 31-jarige leeftijd getrouwd met de 27 jaar oude Johanna Bernardina Hessels. Johanna is op 29 mei 1871 in Amersfoort geboren. Jan Witte had een oudere broer, Adolf Antonius Marie Johannes (1899, Groningen - 1954, Arnhem).²⁰ Adolf is op 27 juli 1932 op de leeftijd van 32 jaar in 's-Gravenhage getrouwd met Wilhelmina Hendrika Maria Paula van Velsen (1905, Bloemendaal - ?).²¹ Adolf was leraar scheikunde (aan het Katholiek Gelders Lyceum).

Nummer 311. In het jaar duizend negenhonderd en vier, des — negenden Januari — is voor ons Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente Groningen, Arrondissement en Provincie Groningen, verschenen: Johannes Theodorus Witte, — koopman, alhier — oud zeventig — jaren, van beroep heeft verklaard, dat op den negenden — der maand Januari — dezes jaars, des morgens — te zes — uur, binnen deze Gemeente een kind is geboren van een mannelijk geslacht, waaraan de voornaam, van Johannes Theodorus — gegeven is, worden, van welk kind ouders zijn hij comparent in zijne echtgenote Johanna Bernardina Hessels, zonder beroep, wonende alhier. — En is deze aangifte en verklaring geschied in tegenwoordigheid van Pieter Westerkoff — oud negentig — jaren, van beroep klerk — en van Theeke Holstma — oud dreehtwintig — jaren, van beroep Schrijver —, beide wonende te Groningen, als hiertoe door de belanghebbende verzochte getuigen. En is deze akte na voorlezing, geteekend door ons en de getuigen, benevens den comparent.

J. Westerkoff *J. Th. Witte*
J. Holstma

Het gezin Witte-Hessels is in oktober 1905 vanuit Groningen naar Amsterdam verhuisd en in februari 1908 vandaar naar Deventer (Graaf van Burenstraat 27) vertrokken. De vader van Jan was in die jaren ambtenaar en collecteur der Staatsloterij. Jans vader Johannes is op 47-jarige leeftijd op 4 mei 1915 in Deventer overleden. Zoon Adolf is op 19 oktober 1920 vanuit Deventer naar Leiden uitgeschreven en zijn moeder en zijn broer op 17 februari 1921. Johanna en haar zonen Adolf en Jan woonden in Leiden eerst enkele maanden op Stationsweg 31. Per 7 juli 1921 stonden zij gedrieën met een schoonzus van Johanna, de in 1874 geboren Laura Hendrika Witte, in Leiden ingeschreven op het adres Hoogewoerd 154. Deze schoonzus was enkele dagen daarvoor vanuit Deventer naar Leiden gekomen.²²

Ondertrouwd:
JAN TH. WITTE
en
LENY M. B. STIJNMAN.
Huwelijksvoltrekking: Dinsdag
29 Augustus 1939 om 10 uur
in de Parochiekerk van den
H Petrus.
Gelegenheid tot gelukwensen
van 15—16 uur: Tiboel Siegen-
beekstraat 5 4688
Lorentzkade 1
Tib. Siegenbeekstr. 3 Leiden
9 Augustus 1939

²⁰ Op 7 juni 1902 baarde Johanna Hessels in Groningen een doodgeboren kind.

²¹ Wilhelmina Hendrika Maria Paula van Velsen is op 19 april 1905 in Bloemendaal geboren. Zij is een dochter van Cornelis Franciscus van Velsen (ca 1870, Bloemendaal - 1950, Meerssen), bloemist, en Margaretha Maria Wilhelmina Drenth (1870, Groningen - ?).

²² Laura Hendrika Witte is in februari 1951 overleden. Zij is op 14 februari op de Rooms-katholieke Begraafplaats Zijlpoort in Leiden begraven (klasse 2, graf 82).

Jan Witte werkte in de dertiger jaren bij de Kamer van Koophandel aan de Stationsstraat in Leiden. Jan is op 35-jarige leeftijd op maandag 28 augustus 1939 in Leiden getrouwd met de 28 jaar oude Helena (Lenie) Maria Bernardina Stijnman. Het huwelijk zou op dinsdag 29 augustus in de Sint Petruskerk plaatsvinden, zoals aangekondigd in de ondertrouwadvertentie die op 9 augustus 1939 in de Leidsche Courant stond, maar toen op 28 augustus de mobilisatie werd afgekondigd en bleek dat Jan zich op 29 augustus als reservist moest melden, is op het laatste moment geregeld dat het burgerlijk én het kerkelijk huwelijk op 28 augustus plaats konden vinden. Op maandag 28 augustus 1939 stond een advertentie in de Leidsche Courant waarin bedankt werd voor de belangstelling die het bruidspaar had ondervonden, met daarbij de mededeling voor degenen die dat nog niet wisten: "Huwelijk vervroegd gesloten hedenmiddag 5 uur". De advertentietekst was kennelijk eerst bedoeld geweest voor plaatsing op 29 augustus, want die datum was per abuis in de tekst blijven staan. Na de huwelijksluiting namen Jan en Lenie hun intrek in de woning op Lorentzkade 1.

Getrouwd:
JAN TH. WITTE
 en
LENY M. B. STIJNMAN
 die mede namens de wederzijdsche familie dankzeggen voor de hartelijke belangstelling bij hun huwelijk ondervonden.
 Leiden, 29 Augustus 1939.
 Lorentzkade 1.
 Huwelijk vervroegd gesloten hedenmiddag 5 uur.

Johanna Hessels was één van de twee getuigen bij het huwelijk van haar zoon. Zij is in het jaar erna, op 4 mei 1940, op de dag af 25 jaar nadat haar echtgenoot was overleden en zes dagen voordat de Duitsers Nederland binnenvielen, in de leeftijd van 68 jaar in Leiden overleden. Zij was volgens haar overlijdensakte collectrice der Staatsloterij. Volgens een latere kanttekening op de akte woonde zij toen ook op Lorentzkade 1.

Helena Stijnman is op 26 september 1910 in Leiden geboren. Zij is een dochter van Theodorus Cornelis Franciscus Stijnman (1880, Leiden - 1950, Leiden), banketbakker, en Bernardina Maria van Bohemen (1880, Rotterdam - 1943, Leiden). Haar ouders woonden bij haar geboorte in de Burgsteeg op nr 7. Helena's ouders zijn daar in 1908 gaan wonen nadat zij in Rotterdam, op 22 juli 1908, waren getrouwd. Waarschijnlijk heeft Helena's vader toen de bakkerszaak van zijn ouders op Burgsteeg 7 overgenomen. Zijn ouders waren daarvoor met hun kinderen op dat adres ingeschreven.

Bernardina Maria van Bohemen, de moeder van Lenie, is op 12 augustus 1943 overleden. Zij woonde toen op het adres Tiboel Siegenbeekstraat 3 in Leiden. Haar echtgenoot liet namens de familie een rouwadvertentie plaatsen in de Leidsche Courant van 13 augustus 1943. Bernardina is op Begraafplaats Zijlpoort begraven (klasse 2, graf 26).²³ De vader van Lenie, Theodorus Cornelis Franciscus Stijnman, is op 12 februari 1950 "na een korte ziekte" gestorven. Hij woonde toen

† Heden overleed tot onze diepe droefheid na een langdurig geduldig gedragen lijden, voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden, onze innig geliefde Vrouw, Moeder, Behuwd- en Grootmoeder Mevrouw
BERNARDINA MARIA STIJNMAN
 geb. v. BOHEMEN
 in den ouderdom van 63 jaren. 3833
 Namens de Familie, **TH. C. F. STIJNMAN**
 Leiden, 12 Aug. 1943.
 Tiboel Siegenbeekstr. 3
 De H.H. Gijvaartdiensten zullen gehouden worden op Maandag 16 Aug. a.s. in de Par. Kerk van den H. Petrus, de gelezen H.H. Missen te 7 en te 8.30 uur, de Plechtige Requiem te 7.45 uur, waarna de begrafenis te 10 uur op het R. K. Kerkhof. Rozenkransbiddin Vrijdag- Zaterdag- en Zondagavond te 7.30 uur aan het sterfhuus.
 Algem. kennisgeving.
 Geen bloemen.

²³ Zoals eerder al aan de orde kwam, was de familie Witte naar de begrafenis van Bernardina Maria van Bohemen, toen op 16 augustus 1943 rechercheurs Biesheuvel en De Groot aanbelden op het adres Lorentzkade 1 en het dienstmeisje aan de deur troffen, dat alleen thuis was met 'meneer boven', onderduiker Nathan Kornalijnslijper.

✠

Heden overleed, tot onze diepe droefheid, na een korte ziekte, voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden, onze lieve Vader, Behuwd- en Grootvader

**THEODORUS
CORNELIS
FRANCISCUS
STIJNMAN**

Weduwnaar van
**BERNARDINA MARIA
VAN BOHEMEN**
in de ouderdom van
69 jaar.

Uit aller naam,
Th. W. C. Stijnman

Leiden, 12 Febr. 1950.
Tiboel Siegenbeekstr. 3.

Algemene kennisgeving
De H.H. Uitvaartdiensten zullen gehouden worden op Woensdag 15 Februari a.s. in de parochiekerk van de H. Petrus, de gelezen H.H. Missen te 7.30 uur en te 8 uur de gezongen Requiem te 8.30 uur, waarna de begrafenis te 11 uur op het R. K. Kerkhof, vanuit de kerk.

Rozenkransbidden:
Maandag- en Dinsdag-
avond te 8 uur Tiboel
Siegenbeekstraat 3.

nog in de Tiboel Siegenbeekstraat op nr 3. Zijn familie liet een rouwadvertentie plaatsen in de Leidse Courant van 13 februari 1950 (Leiden.courant.nu). Theodorus is ook op Begraafplaats Zijlpoort begraven (klasse 2, graf 73).

Jan Witte was in mei 1940 in Zeeland gelegerd. Toen na het bombardement op Middelburg op 17 mei 1940 ook Zeeland capituleerde werden de Nederlandse militairen krijgsgevangen gemaakt en vervolgens gedemilitariseerd.

Jan en Lenie hebben tijdens de oorlog drie kinderen gekregen: Johannes Maria (september 1940)²⁴, Theodorus Maria (januari 1942)²⁵ en Adolphus Maria (november 1943)²⁶. Na de oorlog zijn er nog zes kinderen geboren: Willebrordus (Wil) Maria (september 1946), Maria Johanna (Marjoke / Marjo) (november 1948), Paulus Petrus Maria (mei 1950)²⁷, Christophorus Johannes Maria (februari 1952)²⁸, Lucas Adrianus Maria ²⁹(februari 1954) en Franciscus Maria (mei 1958)³⁰.

²⁴ De geboorte van Johannes Maria staat vermeld in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 30 september 1940 (Leiden.courant.nu).

²⁵ De geboorte van Theodorus Maria is vermeld in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 13 januari 1942 (Leiden.courant.nu).

²⁶ De geboorte van Adolphus Maria wordt vermeld in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 15 november 1943 (Leiden.courant.nu).

²⁷ De geboorte van Paulus P.M. werd bekend gesteld in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 10 mei 1950 (Leiden.courant.nu).

²⁸ De geboorte van Christophorus Johannes Maria werd bekendgemaakt in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 21 februari 1952 (Leiden.courant.nu).

²⁹ De geboorte van Lucas Adrianus Maria stond vermeld in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 26 februari 1954 (Leiden.courant.nu).

³⁰ De geboorte van Franciscus Maria stond in de rubriek Burgerlijke Stand van de Leidsche Courant van 12 mei 1958 (Leiden.courant.nu).

Huwelijksakte van Johannes Theodorus Witte en Helena Maria Bernardina Stijnman (Erfgoed Leiden)

3-1-04
26-9-10
No. 516

Heden acht en twintig Augustus negentienhonderd negen en dertig, verschenen voor mij, Ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Leiden, ten einde een huwelijk aan te gaan:

Witte, Johannes Theodorus, oud vijf en dertig jaren, ambtenaar, geboren te Groningen, wonende te Leiden, meederjarige zoon van: Witte, Johannes Theodorus, overleden, en van: Hessels, Johanna Bernardina, zonder besep, wonende te Leiden, en: Stijnman, Helena Maria Bernardina, oud acht en twintig jaren, zonder besep, geboren en wonende te Leiden, meederjarige dochter van: Stijnman, Theodorus Cornelis Franciscus, en van: van Bohemen, Bernardina Maria, beiden oud negen en vijftig jaren, zonder besep, wonende te Leiden, alhier tegenwoordig en toestemmende

---

De afkondiging van dit huwelijk heeft zonder stuiting alhier plaats gehad.

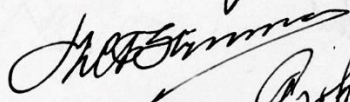
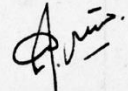
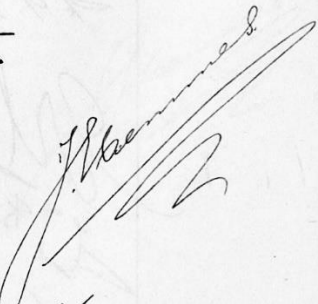
Bruidegom en Bruid verklaarden mij, elkander aan te nemen tot echtgenooten en getrouwelijk al die plichten te zullen vervullen, welke door de wet aan den huwelijken staat verbonden zijn.

Daarop heb ik, in naam der wet, verklaard, dat zij door het huwelijk aan elkander zijn verbonden.

Als getuigen waren tegenwoordig: Hessels Johanna Bernardina, oud acht en zestig jaren, zonder besep, wonend te Leiden, moeder van den bruidegom, en: Graafland, Jakob, oud vijf en twintig jaren, tandtechnicus, wonende te Oegstgeest.

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

H. M. B. Stijnman

B. v. Bohemen
J. B. Heafels.

†

Voorzien van het Sacrament van de Zieken is heden van ons heengegaan mijn geliefde man, onze lieve zorgzame vader, schoonvader en opa

JOHANNES THEODORUS WITTE

Hij was 76 jaar.

**H. M. B. WITTE-STIJNMAN
KINDEREN EN KLEINKINDEREN**

22 februari 1980,
Lorentzkade 1,
2313 GB Leiden.

De overledene is opgebaard in de aula van „Ad Sanctos“, Lange Mare 69. Gebedsdienst aldaar dinsdag om 19.30 uur, waarna gelegenheid tot condoleren tot 20.00 uur.

Wij vieren de H. Eucharistie voor hem tijdens de uitvaartplechtigheid op woensdag 27 februari om 11.00 uur in de parochiekerk van de H. Petrus (Lammenschansweg), waarna de begrafenis plaatsvindt op de R.K. afdeling van de begraafplaats „Rijnhof“.

Jan Witte is op 22 februari 1980 overleden. Ook toen woonde hij nog met Lenie op het adres Lorentzkade 1 in Leiden. Jan (Johannes Theodorus) is 76 jaar oud geworden. Zijn vrouw plaatste mede namens de kinderen en kleinkinderen een rouwadvertentie voor hem in De Volkskrant van 25 februari 1980. Voor hem werd de H. Eucharistie gevierd tijdens de uitvaartplechtigheid in de parochiekerk van de Sint Petruskerk. Jan Witte is op de rooms-katholieke afdeling van Begraafplaats Rijnhof in Leiden begraven. Lenie is op 31 januari 2001 "rustig, in haar slaap, heengegaan", staat in de rouwadvertentie die haar familie liet plaatsen in het Leidsch Dagblad van 1 februari 2001. Haar uitvaartdienst vond ook plaats in de Sint Petruskerk aan de Lammenschansweg. Lenie is in Leiden op de Rooms-katholieke Begraafplaats Zijlpoort begraven (klasse alg., graf 45). De foto van haar grafsteen werd in april 2024 gemaakt, door Leen Boer.

†

*Zij laat ons verdrietig achter
na een lang en tevreden leven.*

Vannacht is rustig, in haar slaap,
heengegaan onze moeder en oma

**HELENA MARIA
BERNARDINA
WITTE-STIJNMAN**

weduwe van
JOHANNES THEODORUS WITTE

* 26 september 1910 † 31 januari 2001

JAN en COBY WITTE-DROOG
THEO en ANNELIES WITTE-VOSS
DOLF WITTE en LEIDA SCHUNCK
WIL en RESIE WITTE-BOEREN
MARJO STEENBEKKERS-WITTE
PAUL PETER WITTE
CHRIS en CORA WITTE-TOL
LUUC en LIDA WITTE-
VAN DER ELST
FRANK WITTE en MARCELLA
VAN GOOL
Kleinkinderen
en achterkleinkinderen

Oegstgeest, Zorgcentrum Rustenborch
Van Wijckersloothplein 3

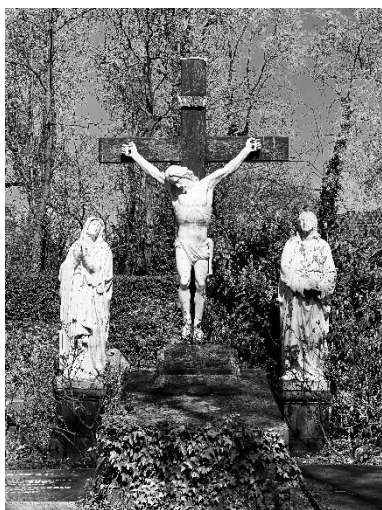
Correspondentieadres:
Lammenschansweg 26
2313 DM Leiden

Moeder ligt in het mortuarium van Van Wijckerslooth, Van Wijckersloothplein 1 te Oegstgeest, waar gelegenheid is tot condoleren en afscheid nemen op vrijdag 2 februari van 17.30 tot 18.30 uur.
De Uitvaartdienst vindt plaats in de H. Petruskerk aan de Lammenschansweg te Leiden op zaterdag 3 februari, aanvang 10.30 uur, waarna de begrafenis zal plaatshebben om circa 11.30 uur op de R.K. begraafplaats Zijlpoort, Haven 64 te Leiden.
Na deze plechtigheid is er tevens gelegenheid tot condoleren in de Poort van Leyden, nabij de begraafplaats.

De Rooms-Katholieke Begraafplaats Zijlpoort

Begraafplaats Zijlpoort werd op 19 november 1828 ingewijd. Op die dag werden er de eerste doden begraven, een ruim 60-jarige wagenmaker en drie baby's. Er waren destijds in Leiden al langere tijd begraafplaatsen op de bolwerken aan de rand van de stad. Dat waren van oudsher de begraafplaatsen voor degenen die zich geen graf in een van de grote kerken konden veroorloven. Na de pestepidemie van 1635 al had het stadsbestuur besloten drie grote begraafplaatsen aan de rand van de stad aan te leggen, bij Molen de Valk, op het Valkenbolwerk, bij de Marepoort, op het Papegaaisbolwerk, en op het zg. Grote Bolwerk, op de plek waar nu de Sterrenwacht staat. Die laatste begraafplaats werd in 1816 verplaatst naar het Herenbolwerk aan de Maresingel, in de 19^e eeuw ook wel bekend als het Armenbolwerk, omdat daar zeer veel armen werden begraven. In 1813 werd op het bolwerk aan het eind van de Groenesteeg de naar die steeg vernoemde begraafplaats aangelegd, waar de welgestelden werden begraven.

Na de gelijkstelling van de godsdiensten in 1796, gingen de rooms-katholieken niet alleen nadenken over nieuwe kerken, maar ook over een eigen begraafplaats. Vanaf 1829 mocht er bovendien niet meer in kerken begraven worden. Op 28 september 1827 diende een aantal katholieken daarom een verzoek in bij het stadsbestuur om de toewijzing van een stuk grond voor een begraafplaats. Zonder gemor is een en ander niet verlopen, maar uiteindelijk leidde dat tot de toewijzing van grond bij de Zijlpoort. Ook daarna moest er nog veel met het gemeentebestuur geregeld worden. Dat ging niet altijd zonder slag of stoot. Zo verleende de gemeenteraad pas in 1889 toestemming voor klokgelui bij begravenissen.

Na een eeuw was de begraafplaats bijna vol. Een discussie tussen het bestuur ervan en de deken van Leiden over een plan voor een nieuwe begraafplaats heeft toen niet tot resultaat geleid. Herschikking binnen de begraafplaats moest de oplossing zijn voor het ruimtegebrek. In 1969 kwam het bericht

dat de begraafplaats vol was en gesloten moest worden. Er is toen een rooms-katholiek gewijd deel gerealiseerd op de Leidse Begraafplaats Rhijnhof. Vanaf 1974 tot eind 1984 zijn vrijwel alle katholieke Leidenaren daar begraven. Begraafplaats Zijlpoort is in 1985 weer heropend. Waren er voor de sluiting nog vier klassen waaronder begraven kon worden, sinds de heropening is er alleen nog een onderscheid tussen algemene graven (drie voor elkaar vreemden boven op elkaar), die voor tien jaar gehuurd kunnen worden, en familiegraven, die voor twintig jaar gehuurd worden. Verlenging van de grafrechten is mogelijk (Otgaar 2008; Van Hoogdalem en Walle 2017). Wie heden ten dage rondloopt op Begraafplaats Zijlpoort zal constateren dat ruimtegebrek er nog steeds speelt. Zo hing er in april 2024 een briefje op het informatiebord met de volgende tekst: "Er zijn vrije graven beschikbaar. Als u interesse heeft, neemt u dan contact op met de beheerder [...]". In die maand zijn ook de beide foto's gemaakt, door Leen Boer.

6. Drie broers en een zus van Meijer en Elisabeth werden ook vermoord

De ouders van Meijer van Kleeff zijn Wolf van Kleeff (1862, Amsterdam - 1927, Amsterdam)³¹, slachtersknecht, koopman en venter, en Debora Beetz (1862, Amsterdam - 1921, Amsterdam)³², koopvrouw. Wolf en Debora van Kleeff-Beetz hebben acht kinderen gekregen, waarvan Meijer het zevende was: Elisabeth (1885, Amsterdam - 1942, Auschwitz), Maurits (1887, Amsterdam - 1942, Auschwitz), Isaïc (1889, Amsterdam - 1944, Amsterdam), Salomon (1891, Amsterdam - 1942, Mauthausen), Levie (1893, Amsterdam - 1943, Auschwitz), Grietje (1895, Amsterdam - 1984, Bussum), Meijer (1898, Amsterdam - 1944, Auschwitz) en Eva (1905, Amsterdam - 1943, Sobibor). Het gezin Van Kleeff-Beetz was arm. Het woonde in de Lange Houtstraat in Amsterdam (Dominicus (1999: 81)).

Zes van de acht kinderen van Wolf en Debora van Kleeff-Beetz, waaronder Meijer en Nathans moeder Elisabeth, zijn in de Shoah vermoord. Salomon stierf als eerste in de Shoah en vervolgens Elisabeth, Maurits, Levie, Eva en Meijer. Twee van de acht kinderen van Wolf en Debora zijn in Nederland gestorven, waarvan één in de oorlog, Isaïc, en één na de oorlog, Grietje. Hieronder volgt enige informatie over de zes broers en zussen van Meijer en Elisabeth van Kleeff.

6.1. Salomon van Kleeff

Salomon (Sal) van Kleeff is op 6 april 1891 als vierde kind van Wolf en Debora in Amsterdam geboren. Hij ging na de lagere school bij een baas werken en werd schoenmakersknecht. Salomon is op 11 oktober 1910 vrijgesteld van militaire dienst vanwege lichaamsgebreken. Hij is op 6 maart 1913 in Amsterdam getrouwd met een buurmeisje, Eva Koopman, dat eveneens uit een arm gezin kwam. Eva is op 25 juli 1890 geboren in Amsterdam. Zij is een dochter van David Koopman (1861, Amsterdam - 1898, Amsterdam)³³, sjuuerman, en Sippora Slier (1860, Amsterdam - 1918, Amsterdam)³⁴, werkster. Niet lang nadat hij trouwde is Salomon voor zichzelf begonnen. Samen met zijn vrouw, "een geboren standwerkster", ging hij op de markt staan met schoenmakersbenodigdheden. Hij deed ook schoenreparaties. Salomon en Eva hebben drie kinderen gekregen: Debora (1914, Amsterdam - 1942, Auschwitz), Celina (1918, Amsterdam - 1942, Auschwitz) en Elisabeth (1926, Amsterdam - 2015, Apeldoorn). Na de geboorte van Celina is het gezin naar Amsterdam-West verhuisd. Daar begon Salomon in de Ten Katestraat een schoenmakerij met een winkeltje in schoenmakersfournituren. Net als zijn broers beschikte Salomon over handelsgeest. Zijn winkeltje groeide uit tot een groothandel in leer en schoenmakersbenodigdheden, gevestigd op de 2^e Kostverlorenkade. Het gezin woonde daar ook, in de ruime bovenwoning. Het ging Salomon voor de wind. Hij reed in een Chevrolet en hij kon zijn twee oudste dochters een bruiloft in Krasnapolski geven. Salomon en Eva vierden in 1938 daar zelf ook hun zilveren huwelijk (Dominicus (1999: 81)).

Toen in het begin van de bezetting de leerdistributie werd ingevoerd is Salomon door het Rijksbureau voor huiden en leder aangewezen als distributeur. Een van de klanten, een NSB'er, vond dat hij door Salomon benadeeld werd en gaf hem aan. Korte tijd later, op 13 februari 1942, moest hij zich bij de SD in de Euterpestraat melden. Hij werd gearresteerd en ingesloten in het Huis van Bewaring aan de Amstelveenseweg. Een maand daarna moest Debora, de oudste dochter, die als boekhoudster bij haar vader op kantoor werkte, de sleutels van het bedrijf overdragen aan een 'Verwalter'. Het gezin

---

³¹ Wolf van Kleeff is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld A, rij 84, graf 11).

³² Debora Beetz is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld A, rij 55, graf 13).

³³ David Koopman is op de Joodse Begraafplaats Zeeburg in Amsterdam begraven (V6, rij 8, graf 25).

³⁴ Sippora Slier is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld A, rij 44, graf 34).

Van Kleeff was het bedrijf kwijt. Salomon is vanuit het Huis van Bewaring naar Kamp Amersfoort overgebracht en vandaaruit naar Mauthausen gedeporteerd (Dominicus 1999: 81; Oorlogsbronnen).

5424

D.

Block: 13 Mauthausen, den 28. Juli 1942

Todesmeldung Alty. E.

Der Jude N.L. Häftling van Kleeff, Salomon

Nr. 11615 geb. am 6.4.91 zu Amsterdam

ist am 28. Juli 1942 um 7.30 Uhr auf der Flucht

erschossen worden. Ringewiesen in das KLK: 18.7.42

Stammblock: 13

Der Blockälteste: Hilke Hill Der Blockführer: Geisthewer

57. Belf.

Eingeschrieben.	28.7.1942.	Se. V. Et. K.	
[Handwritten]	[Handwritten]	[Handwritten]	[Handwritten]

L.T.S. FOTO No. 1569c

Volgens de informatie op bovenstaand formulier uit Mauthausen is Salomon op 18 juli 1942 in Mauthausen aangekomen en zou hij daar op 28 juli 1942 "auf der Flucht erschossen" zijn (Arolsen Archives). Salomon was toen 51 jaar oud. Hij was het eerste kind van Wolf en Debora dat in de Shoah werd vermoord. Zijn vrouw Eva is met de jongste dochter ondergedoken. Zij overleefden de oorlog.

Eva Koopman is op 7 februari 1981 in Verpleeghuis Beth Shalom in Amsterdam gestorven. Zij is 90 jaar oud geworden. Eva is op de Joodse Begraafplaats in Muiderberg begraven (veld F, rij 3, graf 15). Haar jongste dochter, Elisabeth, liet een rouwadvertentie plaatsen in het Nieuw Israëlitische Weekblad van 13 februari 1981 (Delpher).

Debora (Bora), het oudste kind van Salomon en Eva, is op 9 augustus 1914 in Amsterdam geboren. Zij werkte op kantoor bij haar vader. Debora (zie foto)³⁵ is op 29 maart 1939 in Amsterdam gehuwd met Arnold Rood. Arnold is op 24 augustus 1913 in Amsterdam geboren. Zijn ouders zijn Mozes Rood (1883, Amsterdam - 1942, Auschwitz) en Cornelia Andriess (1884, Gennep - 1942, Auschwitz). Arnold was vertegenwoordiger.

Debora en Arnold hebben vergeefs geprobeerd te vluchten. Ze zijn gepakt en op 26 augustus 1942 met transport nr 24 vanuit het Franse doorgangskamp Drancy naar Auschwitz gedeporteerd. Debora is op

Enige en algemene kennisgeving.

Op 7 februari 1981 overleed onze lieve moeder en oma

EVA KOOPMAN

weduwe van Salomon van Kleeff in de leeftijd van 90 jaar.

Amsterdam:
Verpleeghuis „Beth Shalom”
Corr.-adres:
E. Slok-van Kleeff
Figarostraat 45
Apeldoorn

De begrafenis heeft inmiddels te Muiderberg plaatsgevonden.

³⁵ Deze foto is afkomstig uit het familiearchief van Arthur van Kleeff; de foto staat ook op Joods Monument.

29 augustus 1942 op de leeftijd van 28 jaar in Auschwitz vermoord. Arnold is op 30 april 1943 (of eerder) ergens in Polen vermoord. Hij was toen 29 jaar oud.

Celina (Sini), het tweede kind van Salomon en Eva, is op 13 oktober 1918 in Amsterdam geboren. Zij is op 21 december 1938 in Amsterdam getrouwd met Isaac Goudekiet, in- en verkoper van leer en furnituren. Isaac (Ies) is op 2 juli 1909 in Amsterdam geboren. Hij is een zoon van Bernard I. Goudekiet (1874, Amsterdam - 1933, Amsterdam)³⁶, broodbakker, en Vrouwtje Loopuit (1875, Amsterdam - 1943, Auschwitz). Celina en Isaac hebben op 18 januari 1940 in Amsterdam een zoon gekregen, die zij de voornamen Bernard Isaac gaven. Bernard is waarschijnlijk afgestaan voor de onderduik. Hij heeft de oorlog namelijk overleefd. Toch is hij slechts zes jaar oud geworden. Bernard is op 13 februari 1946 in Amsterdam overleden; volgens familieoverlevering is hij overreden door een Canadese legerauto.³⁷ Celina en Isaac hebben, net als Debora en Arnold, geprobeerd te ontsnappen en zijn ook opgepakt. Isaac is op 1 september 1942 vanuit Mechelen naar Auschwitz getransporteerd en daar op 4 september op 33-jarige leeftijd vermoord. Celina (zie foto)³⁸ is ook vanuit Mechelen naar Auschwitz gedeporteerd. Zij is volgens Joods Monument op 6 september 1942 in Auschwitz omgekomen op de leeftijd van 23 jaar. Op haar kaart uit de cartotheek van de Joodse Raad is echter genoteerd dat zij volgens gegevens van de (naoorlogse) Joodse Coördinatiecommissie op 26 september 1942 in Auschwitz aan influenza overleden zou zijn. Waarschijnlijk is op grond daarvan door de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Amsterdam op 10 oktober 1947 een overlijdensakte opgesteld waarin 26 september 1942 als de datum van Celina's overlijden is genoteerd.

Kaart van Celina, cartotheek van de Joodse Raad (Oorlogsbronnen)

K	GOUDEKET- VAN KLEEFF, Celina	H1	1589/4.
Amsterdam, N. Amstellaan 70 !!!			
13.10.18	Amsterdam	<i>lyst 19-c</i>	
ned. nat. idr.		<i>volgens Kart. der J. CC.</i>	
zonder		<i>aan Influenza</i>	
gehuwd		<i>overleden 26.9.42 in Auschwitz</i>	
	met GOUDEKET Isaac	2-7-09	
	- P. Isaac, 18-1-40		
<i>tr. 1.9.42</i>			
<i>Mechelen - Au...</i>			

³⁶ Bernard I. Goudekiet is op 21 maart 1933 op de Joodse Begraafplaats te Muiderberg begraven (veld C, rij 75, graf 57).

³⁷ Aldus Arthur van Kleeff.

³⁸ De foto is afkomstig uit het familiearchief van Arthur van Kleeff; deze foto staat ook op Joods Monument. De foto is gemaakt bij 'Fotografie van Aken' in Apeldoorn. Wanneer de foto is gemaakt is niet bekend.

Overlijdensakte van Celina van Kleeff (Stadsarchief Amsterdam)

No. 506

Op *zesentwintig* September - negentienhonderd *zeven* en *veertig*, *99*
elf uur *veertig* minuten, is in de gemeente Amsterdam overleden:
van Kleeff, Celina,
 oud *drie* in *veertig* jaar, *zonder* beroep,
 geboren _____ en wonende *alhier*, _____
 echtgenote van: *Gudeket, Isaac*, _____
 dochter van: *van Kleeff, Salomon*, _____
 overleden op: *Koopman, Eva*, *zonder*
beroep, wonende *alhier*. _____
 De aangifte van dit overlijden is gedaan door: _____
 beroep _____
 oud _____ jaar, wonende _____
 die verklaarde uit eigen wetenschap van het overlijden kennis te dragen. _____
 Waarvan akte, welke door mij, ambtenaar van den burgerlijken stand van Amsterdam, overeenkomstig
 de wet is opgemaakt en voorgelezen op *nigasheren op tien* October
 negentienhonderd *zeven* en *veertig*.
Maantje

*Twee aanvragen
 en de doorkoming
 van diesen
 dertig overleden
 gedijken
 alomte van
 een woord
 de formidelling
 van een woord
 gedijken
 Maantje*

Elisabeth, het derde en laatste kind van Salomon en Eva, is op 25 maart 1926 in Amsterdam geboren. Zij heeft de oorlog overleefd. Elisabeth is op 19 juni 1945 in Amsterdam getrouwd met Alexander Slok. Op diezelfde datum stond in de Nederlandsche Staatscourant een bericht waarin

Bij beschikking van den edelachtbaren heer kantonrechter te Leiden dd. 9 Mei 1945 werd handlichting verleend aan Alexander Slok, geboren te 's-Gravenhage 23 Augustus 1924, wonende te Leiden, met bepaling, dat deze zal strekken tot den in- en verkoop van lederwaren en furnituren en tot de navolgende rechtshandelingen: gelden daarvoor te ontvangen en uit te geven, leeningen aan te gaan, contracten te sluiten en te onderteekenen en in het algemeen de zaak, laatstelijk gedreven onder de firma S. van Kleeff te Amsterdam, aan den Baarsjesweg, te drijven, alles in den ruimsten zin des woords.

Hetwelk certificeert,
 Mr. F. K. Reijnsbach*de Haan,
 Rapenburg 108, Leiden,
 Gemachtigde.

(868/13)

stond dat bij beschikking van de kantonrechter in Leiden van 9 mei 1945 handlichting was verleend aan Alexander Slok, geboren in Den Haag op 23 augustus 1924, wonende in Leiden, strekkende tot de in- en verkoop van lederwaren en furnituren en tot rechtshandelingen betreffende de zaak, "laatstelijk gedreven onder de firma S. van Kleeff te Amsterdam, aan den Baarsjesweg" (Delpher).³⁹ Alexander Slok is op 27 augustus 1969 in Apeldoorn overleden.⁴⁰ Elisabeth Slok-van Kleeff, weduwe van Alexander Slok en partner van wijlen Tijs Maassen, is op 89-jarige leeftijd op 12 juli 2015 in Apeldoorn overleden. Uit een overlijdensbericht valt af te leiden dat zij met Alexander Slok drie kinderen heeft gekregen (Mensenlinq).

6.2. Maurits van Kleeff

Maurits van Kleeff is op 7 februari 1887 in Amsterdam geboren. Hij is net als zijn oudere zus Elisabeth op 7 december 1942 in Auschwitz vermoord. Hij was toen 55 jaar oud. Maurits was koopman en winkelier in huishoudelijke artikelen. Hij is op 1 september 1910 in Amsterdam getrouwd met Dientje Hes. Dientje (Dina) is op 5 februari 1887 in Amsterdam geboren. Zij is een dochter van Mozes Hes (1857, Amsterdam - 1930, Amsterdam)⁴¹, koopman, en Bloeme van Duijm (1855, Amsterdam - 1941, Amsterdam)⁴². Dientje is op 11 juli 1942 op de leeftijd van 55 jaar "na een langdurig lijden", zo staat

³⁹ De Baarsjesweg wordt in de levensbeschrijving van Salomon van Kleeff door Dominicus (1999: 81) in het Mauthausen Gedenkboek niet genoemd.

⁴⁰ Op die dag overleed daar althans een 45-jarige Alexander Slok, verkoopleider bij BONVANIE N.V. Deze Alexander Slok is op Begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam begraven. De leeftijd klopt, maar er is geen bevestiging uit andere bron.

⁴¹ Mozes Hes is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld B, rij 19, graf 56).

⁴² Bloeme van Duijm is naast haar echtgenoot in Diemen begraven (veld B, rij 19, graf 57).

het in een rouwadvertentie in Het Joodsche Weekblad van 17 juli 1942, in haar geboortestad gestorven.⁴³ Zij is volgens de 'Verklaring van Overlijden' van de schouwwarts aan 'hartinsufficiëntie' overleden (Stadsarchief Amsterdam).

Maurits en Dientje hebben een dochter gekregen, die de naam Debora kreeg. Zij is op 3 september 1916 in Amsterdam geboren. Debora was verkoopster. Debora is op 2 augustus 1939 in Amsterdam getrouwd met Meijer Vischschoonmaker, (1910, Amsterdam - 1943, Auschwitz), venter in vis en in groente en fruit, en winkelbediende huishoudelijke artikelen. Meijer is op 29 mei 1910 in Amsterdam geboren. Zijn ouders zijn Marcus Vischschoonmaker (1884, Amsterdam - 1943, Sobibor), koopman in 'visch', en Bloeme Verdooner (1884, Amsterdam - 1943, Sobibor). Debora en Meijer hebben een dochter gekregen, Bloeme. Zij werd op 22 juli 1940 in Amsterdam geboren.

Debora en haar dochtertje Bloeme zijn op 26 november 1942 in Kamp Westerbork ingeschreven. Meijer is op 19 januari 1943 in Kamp Westerbork geregistreerd. Het gezin Vischschoonmaker-van Kleeff is op 29 januari 1943 op transport gesteld.⁴⁴ Debora en haar dochter Bloeme zijn op 1 februari 1943 in Auschwitz vermoord. Debora was toen 26 jaar oud. Bloeme is slechts twee jaar oud geworden. Meijer is op 32-jarige leeftijd op 30 april 1943 (of eerder) in Auschwitz omgebracht.

6.3. Levie van Kleeff

Levie van Kleeff is op 14 april 1893 in Amsterdam geboren. Hij was het vierde kind van Wolf en Debora dat in de Shoah werd vermoord, op 28 februari 1943 in Auschwitz. Hij was toen 49 jaar oud. Levie was huisschilder, koopman in ongeregelde goederen en fabrikant van spiraalmatrassen. Levie is op 13 september 1922 in Amsterdam getrouwd met Maria Goudekiet. Maria is op 19 oktober 1891 in Amsterdam geboren. Haar ouders zijn Levie Goudekiet (1850, Amsterdam - 1937, Amsterdam)⁴⁵, zeemilicien en schoenmaker, en Esther de Jong (1850, Amsterdam - 1922, Amsterdam)⁴⁶, pettenmaakster. Maria was lompennaaiester. Maria is op 28 mei 1943 in Sobibor vermoord. Zij was toen 51 jaar oud.

Levie en Maria hebben een dochter gekregen die de oorlog heeft overleefd, Debora. Debora is op 8 januari 1925 in Amsterdam geboren. Zij was knipster van beroep. Debora is op 18 juli 1942 in Amsterdam getrouwd met Louis van Praag. Louis is op 25 september 1920 in Amsterdam geboren. Hij is een zoon van Gerrit van Praag (1878, Amsterdam - 1940, Amsterdam)⁴⁷ en Sara Hoost (1885, Amsterdam - 1943, Sobibor). Louis was etaleur. Debora en Louis zijn per 29 augustus 1942 in Amsterdam op het adres Rijnstraat 207 I in Amsterdam gaan wonen.

Politierapport, aangifte van Louis van Praag op 23 maart 1943 (Stadsarchief Amsterdam)

Peeters 1515 LOUIS VAN PRAAG, geb. Asd 25 September 1920, schoenmaker, woont Rijnstraat No. 207 bel, alhier, doet aangifte, dat tusschen 11.3'43 en 23/3'43 te 8 uur v.m. onbevoegden zich door braak toegang tot zijn woning hebben verschaft, en daaruit t meubilair, kleeding, linnengoed enz hebben ontvreemd. Aangever is dd. 11/3'43 gearresteerd met familie, en 23/3'43 vrijgelaten. is Jood, en heeft dien tijd in de J. Schouwburg gezeten. Geen ver

⁴³ Dientje Hes is op de Joodse Begraafplaats te Diemen begraven (veld C, rij 35, graf 31).

⁴⁴ Volgens haar kaart uit de cartotheek van de Joodse Raad zou dochter Bloeme pas op 29-11-43 op transport zijn gegaan, maar dat moet een verschrijving zijn geweest. De juiste datum is 29-1-43.

⁴⁵ Levie Goudekiet is op de Joodse Begraafplaats in Muiderberg naast zijn echtgenote begraven (veld C, rij 43, graf 11).

⁴⁶ Esther de Jong is op de Joodse Begraafplaats in Muiderberg begraven (veld C, rij 43, graf 10).

⁴⁷ Gerrit van Praag is op 20 december 1940 op de Joodse Begraafplaats in Muiderberg begraven (veld E, rij 27, graf 56).

In het politierapport van dinsdag 23 maart 1943 van wijkbureau Pieter Aertzstraat staat dat schoonmaker Louis van Praag aangifte kwam doen van een inbraak in zijn woning en dat er daarbij meubilair, kleding, linnengoed en andere zaken waren onvreemd gedurende de periode dat hij met familie in de Joodse Schouwburg vast had gezeten.

Debora en Louis zijn op 23 november 1945 vanuit Amsterdam uitgeschreven naar Steenstraat 39 in Leiden, het adres van het Lido Theater. Er was in dat theater bij de verbouwing door Hartman in de jaren dertig (die hierboven bij Meijer van Kleeff reeds kort aan de orde is gekomen) een woning opgenomen op de tweede etage. Louis was op 5 november 1945 beheerder geworden van de bioscoop (Van Kleeff en Witte 2023). De eigenaars, de broers Meijer, Isaïc en Levie van Kleeff, waren alle drie in de oorlog gestorven, Isaïc door hartproblemen en Meijer en Levie door moord.

Louis van Praag heeft na de oorlog diverse malen verbouwingswerkzaamheden laten uitvoeren in het Lido Theater. De belangrijkste waren de toevoeging van de filmzaal Studio in 1959 voor de vertoning van art-house films in de foyer van het oorspronkelijke pand van het Lido Theater en de bouw van twee nieuwe filmzalen, Lido 2 en Lido 3, in 1976, in het naastgelegen pand, waarin voorheen de Nieuwe Leidsche Courant gevestigd was. In 1981 werd het balkon van Lido 1 verbouwd tot een kleine, intiemere filmzaal, die Lido 4 werd genoemd. Toen stonden “vijf van de negen filmdoeken uit het gevestigde, vaste Leidse bioscooppark⁴⁸ [...] onder het beheer van Van Praag”. Eind 1986 waren het zelfs zes van de acht schermen. Bioscoop Camera aan de Hogewoerd was intussen definitief gesloten en Luxor was begin december 1986 aan Louis overgedragen. Alleen de verpauperde Trianon- en Rextheaters waren niet in zijn bezit. Van Praag stond kennelijk goed bekend in het bioscoopwezen. Een publicist, ene Van den Brink, schreef in 1984 dat er één commerciële exploitant was in Leiden die zelden rotzooi draaide, en dat was Van Praag (Bordewijk en Moes 1995: 82, 91, 94 en 96).

Debora en Louis hebben twee kinderen gekregen, Marie Louise en Robert Jacques. Marie is getrouwd met Frans Albert Noort. Zij hebben een dochter gekregen, Eveline genaamd. Robert is getrouwd met Miriam Bosch. Ook zij hebben een dochter gekregen, die zij de naam Lola gaven.

Louis is op 4 april 1998 in Leiden overleden in de leeftijd van 77 jaar. Zijn familie liet een rouw-advertentie plaatsen in het Leidsch Dagblad van 7 april 1998. Debora is op 13 november 2008 in Den Haag overleden. Zij is 83 jaar oud geworden.

6.4. Eva van Kleeff

Eva van Kleeff is op 3 maart 1905 in Amsterdam geboren. Zij is op 9 juli 1943 op 38-jarige leeftijd in Sobibor vermoord. Zij was het vijfde kind van Wolf en Debora dat in de Shoah werd gedood.⁴⁹ Zij was toen 38 jaar oud. Eva was winkeljuffrouw, verkoopster, lompenbeworkster en verpleegster. Eva is op 20 juli 1942 in Amsterdam getrouwd met Fritz Abrahamsohn. Fritz is op 28 april 1908 in Rheine, Noordrijn-Westfalen, Duitsland, geboren. Hij is een zoon van Hermann Abrahamsohn (1874, Lengerich, Duitsland - 1943, Sobibor) en Jeanette Rosenberg (1875, Stadt Rheine, Duitsland - 1940,

⁴⁸ Er waren uiteraard altijd ook al incidentele filmvertoningen in andere gelegenheden dan bioscopen, temeer daar Leiden een universiteits- en dus studentenstad is.

⁴⁹ Meijer van Kleeff was op 31 januari 1944 het zesde en laatste kind van Wolf en Debora dat in de Shoah is omgebracht.

Amsterdam)⁵⁰. Fritz was landarbeider en landbouw-leerling (hij volgde een opleiding in het Joods Werkdorp Nieuwe Sluis in de Wieringermeerpolder).⁵¹ Eva en Fritz zijn op 12 maart 1943 in Kamp Vught ingeschreven. Uit de kaart van Fritz uit de cartotheek van de Joodse Raad is op te maken dat hij in het Buitencommando Moerdijk heeft moeten werken, maar niet wanneer dat was. Eva en Fritz zijn op 2 juli 1943 vanuit Vught naar Kamp Westerbork getransporteerd, waar in ieder geval Fritz in strafbarak 67 werd ondergebracht. Zij zijn op 6 juli 1943 vanuit Westerbork op transport gesteld. Fritz is net als Eva op 9 juli 1943 in Sobibor vermoord. Hij is 35 jaar oud geworden.

6.5. Isaïc van Kleeff

Isaïc van Kleeff is op 3 mei 1889 in Amsterdam geboren. Hij is op 5 januari 1944 op het adres Amsteldijk 93 hs in Amsterdam overleden, in de leeftijd van 54 jaar. In de 'Opgave wegens Overlijden' van de aanspreker van 6 januari staat dat Isaïc niet tot een kerkgenootschap behoorde en dat hij gecremeerd zou worden op Begraafplaats Westerveld (in Driehuis). In de 'Verklaring van Overlijden' (zie afbeelding) noteerde de behandelend arts als oorzaak "acute hartdood" (Stadsarchief Amsterdam). Isaïc was fabrikant spiraalmatrassen, koopman en bloemenexporteur. Hij is op 30 maart 1921 in Zaandam getrouwd met Vrouwtje de Vries. Vrouwtje is op 3 april 1889 in Amsterdam geboren. Zij is een dochter van Coenraad de Vries (1853, Amsterdam - 1930, Amsterdam)⁵², expediteur en veedrijver, en Eva Goudsmit (1853, Amsterdam - 1934, Amsterdam)⁵³.

Isaïc en Vrouwtje hebben in november 1926 een dochter gekregen, die de naam Debora kreeg.

Debora is op 6 september 1945 op 18-jarige leeftijd in Amsterdam getrouwd met Vernon Edward Mc Alphine, een 24-jarige Canadees en van beroep winkelier. Vernon is in 1920 geboren in London, Ontario, Canada. Hij is een zoon van John Clifford Mc Alphine, winkelier, en Nelli Mc Targgard, die volgens de huwelijksakte in 'Appon' woonden.⁵⁴ Debora's moeder was bij het huwelijk aanwezig en verklaarde haar toestemming te geven. Debora's vader was reeds overleden. "De bruidegom verklaarde onder ede dat hij zich geen geboorteakte of akte van bekendheid van geboorte kan verschaffen", schreef de ambtenaar van de Burgerlijke Stand in de huwelijksakte.

A
VERKLARING VAN OVERLIJDEN
 INGEVOLGE ARTIKEL 5 DER WET VAN 1 JUNI 1865 (STBL. No. 60)

De ondergeteekende Dr. M. van Lange,
 wonende Amsteldijk 88 Amsterdam
 verklaart zich door persoonlijke schouwing overtuigd te hebben,
 dat op 5 Januari 1944,
 in de gemeente Amsterdam in den ouderdom van 54
 jaar, is overleden :
Isaïc van Kleeff
 en dat de oorzaak van den dood is geweest :
acute hartdood

Bestaat vermoeden van gewelddadigen dood? nee

Afgegeven, den 5 Januari 1944,
 door de(n) geneeskundige, die de(n) overledene
 gedurende zijne (haren) laatste ziekte behandelde :
[Handwritten Signature]

Kofel 0 2
 Stadsdrukkerij Amsterdam
 10000-7-43-2500

⁵⁰ Jeanette Rosenberg is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld C, rij 19, graf 8).

⁵¹ De leden van het ouderlijk gezin van Fritz Abrahamsohn (de ouders en drie kinderen) zijn tussen 1931 en 1939 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Fritz is in het Joods Werkdorp Nieuwesluis in de Wieringermeerpolder als landbouw-leerling aan de slag gegaan. Daar kregen uit Duitsland en Oostenrijk gevluchte jonge Joden een agrarische vakopleiding, die hen in staat zou moeten stellen zich in Palestina te vestigen.

⁵² Coenraad de Vries is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld B, rij 18, graf 75).

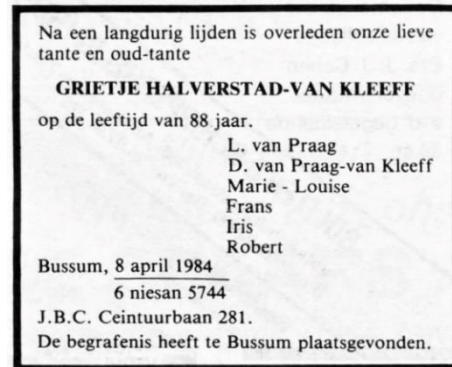
⁵³ Eva Goudsmit is naast haar echtgenoot op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld B, rij 18, graf 76).

⁵⁴ Vernon Edward Mc Alphine zou volgens de huwelijksakte ook in Appon, Canada, geboren zijn. Die plaats lijkt echter niet te bestaan.

Vrouwkje heeft de oorlog overleefd. Op haar archiefkaart in het Stadsarchief Amsterdam staat de afkorting V O W (vertrokken onbekend waarheen) bij de datum 18 november 1954. Mogelijk is zij toen naar haar dochter in Canada vertrokken zonder zich in Amsterdam uit te laten schrijven. Vrouwkje was in 1951 al enkele maanden in Canada geweest.

6.6. Grietje van Kleeff

Grietje van Kleeff is op 14 augustus 1895 in Amsterdam geboren. Zij is op 8 april 1984 op 88-jarige leeftijd in Bussum overleden. Grietje was in 1972 naar het Joods Bejaardenhuis in Bussum verhuisd. Haar nicht Debora, dochter van Grietjes broer Levie, en haar man, Louis van Praag, plaatsten mede namens hun kinderen een rouwadvertentie in het Nieuw Israëlitisch Weekblad van 13 april 1984 (Delpher). Grietje is volgens de advertentie in Bussum begraven.

Grietje is van beroep hulp in de huishouding geweest.

Zij is op 29 december 1920 in Amsterdam getrouwd met Jacob Halverstad. Jacob is op 30 september 1894 in Amsterdam geboren. Hij is een zoon van Levie Halverstad (1868, Amsterdam - 1913, Amsterdam)⁵⁵, werkmán, diamantslijper en -versteller, en Duifje Bolle (1868, Amsterdam - 1928, Amsterdam)⁵⁶. Jacob was marktkoopman in ongeregelde goederen, briljant versteller en magazijnbediende (rijwielen).

Grietje en Jacob hebben een zoon gekregen, die zij de naam Louis gaven. Zij woonden in het begin van de oorlog op het adres Smaragdstraat I in Amsterdam. Grietje is per 28 juli 1942 ingeschreven op het adres Herengracht 107 hs, waar haar zus Elisabeth, de weduwe van Salomon Kornalijnslijper, en haar zoon Nathan woonden. Waarschijnlijk had Jacob toen al naar een Joods werkkamp moeten gaan. Hij is, zoals zoveel mannen uit deze werkkampen, tussen 3 en 5 oktober 1942 in Kamp Westerbork geregistreerd. Jacob is op 19 oktober 1942 vanuit Kamp Westerbork op transport gegaan en op 29 november 1942 in de leeftijd van 48 jaar in Auschwitz vermoord.

Na de oorlog heeft Grietje van 18 juli 1945 tot 13 december 1948 in Leiden gewoond op het adres Lorentzkade 4, waar haar schoonzus, Emma Helmecke, de weduwe van Grietjes broer Meijer, met haar kinderen woonde. Grietje woonde vervolgens kort op enkele adressen in Amsterdam voor zij op 10 november 1949 neerstreek in Naarden op het adres Stadhóuder Willem II Laan 11 hs. Daarna heeft Grietje in ieder geval ook nog weer een tijd in Amsterdam gewoond.

Zoon Louis is op 6 april 1923 in Amsterdam geboren. Hij was kantoorbediende. Hij is op 21 juli 1942 in Amsterdam getrouwd met Klara Pach. Klara is op 28 januari 1924 in Amsterdam geboren. Haar beroep was naaister. Klara's ouders zijn Mozes Pach (1897, Amsterdam - 1944, Auschwitz) en Maria Bromet (1902, Amsterdam - 1944, Auschwitz). Louis en Klara zijn op 21 juli 1942 in Kamp Westerbork geregistreerd. Zij zijn op 27 juli 1942 op transport gesteld. Louis en Klara zijn op 30 september 1942 (of eerder) in Auschwitz vermoord. Louis was toen 19 en Klara 18 jaar oud.

⁵⁵ Levie Halverstad is eerst op de Joodse Begraafplaats Zeeburg begraven. In 1956-1957 is een deel van deze begraafplaats geruimd omdat de gemeente Amsterdam over dat deel van de begraafplaats een weg wilde aanleggen. De geruimde stoffelijke overschotten en - voor zover aanwezig - grafstenen zijn toen naar de Joodse Begraafplaats Diemen overgebracht (Wallet 2014: 102-108). Dat gold ook voor het stoffelijk overschot en de grafsteen van Levie Halverstad (V6, rij 75, graf 53).

⁵⁶ Duifje Bolle is op de Joodse Begraafplaats in Diemen begraven (veld A, rij 71, graf 2).

7. Wie waren Adrianus Biesheuvel en Willem de Groot?

Nathan Kornalijnslijper, Jan Witte en Meijer van Kleeff zijn gearresteerd door de jodenjagers Adrianus Biesheuvel en Willem de Groot. Wie waren zij? En wat deden zij bij de Leidse politie?

In november 1942 kreeg de Leidse politie een nieuwe afdeling, de Documentatiedienst. Deze dienst werd opgericht door de korpscommissaris van de Leidse politie, Ulrich K.L.E. Hoffmann, een NSB'er die nauwe banden onderhield met de Sipo en de Grüne Polizei. De Documentatiedienst was belast met taken als de bestrijding van het verzet en de opsporing van ondergedoken Joden en politieke verdachten. De Dienst telde twee rechercheurs. In tegenstelling tot het algemene archief van de politie is dat van de Documentatiedienst hoogstwaarschijnlijk niet volledig bewaard gebleven, constateerde Siebelt (2015: 77): "Daarvoor ontbreken er te veel gegevens over onderwerpen die tot het aandachtsgebied van deze dienst hebben behoord." Mogelijk gold dat ook voor verklikkersbriefjes. De eerste rechercheurs bij de Leidse Documentatiedienst waren C. van der Plas en Willem (Wilhelmus) de Groot, beiden lid van de NSB en het Rechtsfront (zie onder). De Groot was bovendien lid van de Germaanse SS. Van der Plas werd in april 1943 opgevolgd door Adrianus Biesheuvel.

Willem is als Wilhelmus de Groot op 3 september 1905 in Vleuten geboren. Zijn ouders zijn Wilhelmus de Groot (1874, Vleuten - 1954, Vleuten), arbeider, en Cornelia Reijntjes (1873, Utrecht - 1956, Vleuten). Hij is op 27 mei 1931 op 25-jarige leeftijd in Leiden getrouwd met de 21-jarige Anna Becker (1910, Gelsenkirchen, Duitsland - 1955, Leiden). Een zus van de bruid en een broer van de bruidegom waren de getuigen bij het huwelijk. Anna's ouders zijn Anton Becker, mijnwerker, en Elisabeth Wehren. Anna woonde toen in Leiden en haar ouders in Gelsenkirchen. Willem en Anna hebben twee kinderen gekregen, Elly en Wilhelmus Karl (Willy). De Groot was een felle jodenhater (Erfgoed Leiden; KatwijkinOorlog.nl).

Adrianus Biesheuvel is op 2 mei 1909 in Hardinxveld geboren. Hij is een zoon van Adrianus Biesheuvel (1886, Hardinxveld - 1971, Koudekerk aan de Rijn⁵⁷), kantonier (bij Provinciale Waterstaat), en Pietertje de Boon (1887, Hardinxveld - 1968, Leiden). Adrianus werkte na de ULO en de militaire dienst enkele jaren als hulpagent in Katwijk. In 1928 is hij komende vanuit Oegstgeest in de periode april-juli een kleine drie maanden ingeschreven geweest in Den Haag en vervolgens uitgeschreven naar het Utrechtsche Jaagpad 88 in Leiden. Per 1 december 1933 werd hij gemeenteveldwachter in Vianen. Acht jaar later stapt hij over naar de gemeentepolitie in Ede. Adrianus is op 28 januari 1942 op 32-jarige leeftijd in Leiden getrouwd met de 30-jarige Alida Mark. Beiden stonden in het bevolkingsregister als Nederlands hervormd geregistreerd. Alida woonde in Leiden en is daar ook geboren, op 19 februari 1911. Haar ouders zijn Bartholomeus Mark (1886, Leiden - 1949, Leiden)⁵⁸, eerst grofsmid, later ketelmaker, en Catharina Neuteboom (1883, Leiden - 1969, Leiden)⁵⁹. Zowel de ouders van de bruidegom als die van de bruid woonden ten tijde van de huwelijksluiting in Leiden. De vader van Adrianus, 55 jaar oud, en een broer van de bruid, Bartholomeus Mark, 32 jaar oud en chauffeur, waren de getuigen bij het huwelijk. Opmerkelijk is dat Adrianus Biesheuvel zich begin 1942 ook - voor drie maanden - op cursus liet sturen naar het Politie Opleidingsbataljon in Schalkhaar, waar de lessen vooral de Nieuwe (nationaalsocialistische) Orde betroffen. Toch was hij van geen enkele

---

⁵⁷ Daar is in april 1971 volgens de rubriek Burgerlijke Stand in de Nieuwe Leidsche Courant van 14 april 1971 een Adrianus Biesheuvel overleden. De leeftijd klopt. Bevestiging uit een tweede bron is niet gevonden.

⁵⁸ Voordat Bartholomeus Mark met Catharina Neuteboom trouwde was hij gehuwd met en gescheiden van Eva Hollebeek.

⁵⁹ Toen Catharina Neuteboom met Bartholomeus Mark trouwde was zij weduwe. Zij was eerder getrouwd met Hendrik van der Huizen.

nationaalsocialistische organisatie lid. Hij heeft in brieven aan het thuisfront afgegeven op de nationaalsocialistische sfeer in Schalkhaar.

Vanwege de gezondheidstoestand van zijn vrouw laat Biesheuvel zich op 1 maart 1943 naar haar geboortestad Leiden overplaatsen. Het politiekorps telt daar dan rond 150 man, die op een enkeling na actief hebben deelgenomen aan het oppakken van Joden. Biesheuvel wordt ingezet bij de Documentatiedienst en gaat daar samenwerken met Willem de Groot. De ontruiming van het Joods weeshuis Machseh Lajesoumim op 17 maart 1943 was één van de eerste klussen waar Biesheuvel actief bij betrokken was. Met De Groot heeft Biesheuvel tenminste 160 Joden opgepakt⁶⁰, in Leiden en elders, onder meer in Amsterdam, Enkhuizen, Hilversum, Utrecht, Ede, Dordrecht en Strijen. De Groot en Biesheuvel vormden een geducht en berucht koppel jodenjagers. Het duo stond er ook om bekend geld en bezittingen van hun arrestanten in eigen zak te steken (Siebelt 2015: 77; Van Liempt en Kompagnie 2011: 171-172; Leiden4045.nl; Wikipedia).

Mogelijk stierf Willem de Groot eerder dan Nathan Kornalijnslijper en Meijer van Kleeff. Willem werd op 17 januari 1944 in Rijnsburg neergeschoten en overleed nog dezelfde dag, nadat hij naar het Sint Elisabethziekenhuis in Leiden was overgebracht. Hij was toen 38 jaar oud. De aanslag op zijn leven had te maken met zijn jacht op het gezin Philipson. De Groot en Biesheuvel hadden op 23 juni 1943 in het pand Oude Rijn 48 in Leiden vier onderduikers opgepakt, Jacob Philipson (Den Bosch, 1903 - 1943, Sobibor), zijn schoonouders, Jacob Simons (1871, Oosterhesselen - 1943, Sobibor) en Saartje Soosman (1874, Oosterhesselen - 1943, Sobibor)⁶¹, en een eveneens bejaarde Joodse vrouw uit Den Haag, Berta Engelberg-Bienstock (1882, Zydaczow - 1943, Sobibor)⁶². Jacobs vrouw en vijf kinderen waren elders ondergedoken en bleven voortvluchtig. Jacob Philipson was administrateur van het Joods Weeshuis in de Roodenburgerstraat in Leiden. Op 17 maart 1943 zijn alle daar aanwezige medewerkers en kinderen door de Leidse politie, waaronder Adrianus Biesheuvel en Willem de Groot, met enkele Duitsers op de achtergrond, opgepakt en afgevoerd naar Kamp Westerbork. Jacob Philipson was evenals andere Leidse Joden, waaronder de directeur van het Weeshuis, de dag ervoor gewaarschuwd dat er een grote razzia in Leiden zou plaatsvinden. Philipson en zijn gezin zijn ondergedoken, elk op een ander adres. Waarschijnlijk zijn toen ook 51 andere Leidse Joden ondergedoken. In de trein die in de nacht van 17 op 18 maart van Leiden naar Westerbork reed zaten 59 personen uit het Weeshuis en waarschijnlijk 41 anderen die in Leiden uit hun woningen waren gehaald.

Op 17 januari 1944 gingen De Groot en Biesheuvel in Rijnsburg op zoek naar Jacobs dochtertje Sara. In Rijnsburg waren ook Johannes en Marinus Post ondergedoken, broers van de Rijnsburgse, gereformeerde dominee Henk Post. Deze broers hadden een knokploeg waarmee overvallen werden gepleegd ten behoeve van onderduikers. Piet van Egmond, in wiens huis Sara was ondergedoken, was

niet thuis, maar hoorde in het dorp dat twee mannen naar zijn adres hadden gevraagd. Hij is toen samen met Jan Wildschut, een lid van de knokploeg van de gebroeders Post, naar zijn huis gegaan met het doel de jodenjagers dood te schieten. De foto van Jan Wildschut, die hiernaast is opgenomen is ontleend aan de website van de Oorlogsgravenstichting. Van Egmond zou door de voordeur gaan en Wildschut door de achterdeur. Wildschut schoot De Groot neer. Deze raakte zwaar gewond. Over waarom hij Biesheuvel niet raakte verschillen de verhalen van de aanwezigen; dat Biesheuvel tijdig onder een tafel gedoken zou zijn, is een versie, en een andere is dat het wapen van

⁶⁰ Er zijn ook bronnen die het op 120 houden.

⁶¹ Jacob en Saartje Simons-Soosman woonden in de Pieter de la Courtstraat nr 62, in Leiden.

⁶² Berta Engelberg-Bienstock woonde in de Anna van Saxonstraat, nr 4, in Den Haag.

Wildschut ketste. De verhalen verschillen ook over de vraag of Van Egmond wel een wapen had. In de versie van Van Egmond met een wapen trof hij de voordeur (door Biesheuvel) afgesloten aan. Hoe dan ook, toen er geschoten was vluchtte Bertha Colijn, als 'meisje voor halve dagen', werkzaam bij het gezin Van Egmond, met Sara weg door de achterdeur naar het huis van haar ouders, een paar kilometer verderop. Jan Wildschut vluchtte ook, waarbij hij nog door Biesheuvel werd beschoten, maar ontkwam ongedeerd.⁶³ De dood van Willem de Groot heeft overigens niet tot represailles geleid, al is er 's avonds nog wel gepoogd een razzia te houden in Rijsburg, maar toen bleken daar alle mannen verdwenen. Jacob Philipson en zijn schoonouders werden op 23 juli 1943 in Sobibor vergast. Berta Engelberg-Bienstock was daar al een week eerder, op 16 juli, vermoord. Jacobs vrouw en kinderen hebben in de onderduik de oorlog overleefd⁶⁴ (De Beer et al. 2019: 73-76; Blom en Siebelt 2015: 72; Focke 2021: 144-149; Siebelt 2015: 78; Van der Zee 2010: 181-197).

Adrianus Biesheuvel zelf beschreef in het proces-verbaal van drie pagina's, dat hij een week later, op 24 januari 1944, opstelde, het neerschieten van Willem de Groot en zijn eigen handelen daarna als volgt (Erfgoed Leiden):

Zenige oogenblikken later, het was toen 4 minuten voor 13 uur, werd de kamerdeur gedeeltelijk geopend, doch wie ~~er~~ zulks deed kon ik niet zien. Enkel een stuk van een grijze vischgraat jas ~~Deze~~ persoon/vroeg aan de Groot, die met zijn ge-laat naar de deur stond, "Ben U die man, die Piet van Egmond moet hebben" waarop de Groot antwoordde "Ja".
 Onmiddellijk klonk een doffe knal en een schreeuw van de Groot, de deur werd verder opengeworpen en op dat moment keek iemand naar mij; ik dook tusschen divan en tafel en er klonk weer een schot en de tafel waar ik aan zat stortte gedeeltelijk naar beneden.
 Ik, relatant, sprong op en greep naar mijn dienstpistool hetwelk ik in de buitenzak van mijn overjas had geborgen, onderwijl riep de Groot, "O, Bies ze hebben in mijn buik geschoten".
 Ik snelde naar buiten en struikelde over een paar klompen, die in de gang stonden, terwijl ik onstond zag ik, dat de dader van deze aanslag naar links de Dubbelebuurt inliep.
 Op den hoek van 'erf en Dubbelebuurt schoot ik op hem, naar ik meen, zonder hem te raken, door, dat de afstand reeds te ver was. Daarna heb ik nog tweemaal op hem geschoten om eventueel de aandacht van in de buurt zijnde politiemannen te trekken doch ook dit was tevergeefs.
 Ik heb hem achtervolgt langs de Vliet en daarna is hij de Kerkstraat te Rijsburg ingevlucht, ~~en kon hem niet meer volgen.~~

⁶³ Jan Wildschut is in juni 1944 na een mislukte overval op een distributiekantoor in Haarlem opgepakt en gevangen gezet in De Weteringschans, een gevangenis in Amsterdam. Hij is op 31 januari 1945 in het concentratiekamp Leonberg bij Stuttgart vermoord (De Beer et al. 2019: 74). Aan Jan Wildschut is postuum het Verzetskruis toegekend. Zijn weduwe, Ans Wildschut-Hermse, ontving het Verzetskruis op 23 januari 1953 uit handen van Koningin Juliana. Op 13 januari 1985 werd Jan Wildschut de onderscheiding van 'Rechtvaardige onder de Volkeren' toegekend door Yad Vashem voor zijn grote inzet bij het redden van Joodse onderduikers. Onder meer in Rijsburg is een straat naar hem vernoemd (Oorlogsgravenstichting).

⁶⁴ Het gezin Philipson had vijf kinderen: Riekje (1935), Elias (1937), Jaap (1938), Sara (1940) en Menachem (1942). Zij waren door de gebroeders Post als volgt ondergebracht: Riekje in Friesland, Elias in Blitterswijk, Jaap in Amsterdam, Menachem in Hoozevee en Hollandscheveld en Sara dus in Rijsburg. Jacobs weduwe is na de oorlog hertrouwd. Enkele jaren na de oorlog is het gezin naar Israël verhuisd (De Beer et al. 2019). Voor Jacob Philipson is op 10 maart 2010 voor het pand Van der Waalsstraat 34 in Leiden een Stolperstein geplaatst.

† Heden overleed tot onze diepe droefheid, in de uitoefening van zijn beroep, onze geliefde Man en zorgzame Vader, Zoon, Behuwdzoon, Broeder, Behuwdbroeder en Oom, de heer
WILHELMUS DE GROOT
 in de leeftijd van 38 jaar.
 Namens allen:
A. DE GROOT—
BECKER.
ELLY.
WILLY.
 Leiden, 17 Jan. 1944.
 Buys Ballotstraat 57.
 De begrafenis zal plaats hebben a.s. Vrijdag om 11 uur op het R.K. Kerkhof (Zijlpoort).

† In de uitoefening van zijn beroep viel onze trouwe Kameraad
WILLEM DE GROOT
 Hij deed zijn plicht.
 Zijn kameraden.
 Politie Leiden.

De vrouw van Willem de Groot liet namens de familie een rouwadvertentie plaatsen in het Dagblad voor Leiden en Omstreken van 19 januari 1944. Daaronder was in deze krant een rouwadvertentie geplaatst van "Zijn kameraden" van de Politie Leiden. Willems "Kameraadskes en Kameraden van Kring 41 (Leiden), Groep 6 Zuiderkwartier" van de NSB plaatsten een rouwadvertentie in Het Nationale Dagblad van 20 januari 1944, een krant die werd uitgegeven door de NSB. In de editie van de dag erna, 21 januari, stond ook nog een rouwadvertentie van zijn Leidse kameraden van het Rechtsfront (Delpher). 'Het Nationale Dagblad' werd trouwens van 1936 tot augustus 1941 in Leiden gedrukt door de Nederlandsche Nationaal-Socialistische Uitgeverij (Nenasu), die de leider van de NSB, Anton Mussert, samen met de tweede man van de NSB, Kees van

Geelkerken, in 1934 had opgericht. Omdat een drukker in Utrecht niet langer wilde meewerken, werd de stichting De Nationale Pers opgericht. Deze stichting kocht in 1936 een drukkerij op die gevestigd was in het pand Kaiserstraat 9 in Leiden (zie foto hieronder, gemaakt in april 2024 door Leen Boer). Daar werden ongeveer vijf jaar lang het weekblad Volk en Vaderland, Het Nationale Dagblad en andere uitgaven van de NSB gedrukt. In 1941 verhuisde de uitgeverij naar Rotterdam waar men "door ordinair machtsmisbruik voor een appel en een ei" de persen van het voormalige katholieke dagblad De Maasbode had overgenomen (Leiden4045.nl).

†
 Op 17 Januari 1944 viel door moordenaarshand bij de uitoefening van zijn plicht
WILHELMUS DE GROOT
 Geb. 3 Sept 1905
 Stamboeknr. 136999
 Zijn nagedachtenis leeft in onze rijen voort.
 De Kameraadskes en Kameraden van Kring 41 (Leiden), Groep 6 Zuiderkwartier.

In de uitoefening van zijn beroep viel onze trouwe kameraad
WILHELMUS DE GROOT
 Opperwachtmeester van Politie te Leiden.
 Zijn geest leeft in onze rijen voort.
 Kameraden Rechtsfront Leiden.
 Leiden, 17 Januari 1944.

Overlijdensakte van Wilhelmus de Groot (Erfgoed Leiden)

N°. 87
 2.9.05
 RK
 B. Ballotus 57
 d/j
 smk.

Heden zintig Januari negentienhonderd vier en veertig, verscheen voor mij, Ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Leiden: van Solans, Hermannus Adrianus

oud: dertig jaren, Begraafondernemer
 wonende te Leiden
 die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op teventien Januari dezes jaars, te negentien uur, binnen deze gemeente is overleden: de Graaf, Wilhelmus, oud acht en dertig jaren, rechercheur van politie, geboren te Vleuten, wonende te Leiden, gehuwd met: Becher, Anna Louisa van de Graaf, Wilhelmus, ambtenaar van: Rijnsdijk, Cornelis Prouter beroep, wonende te Rottterdam Vleuten.

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

J. de Solans M. Hoffmann

F. Leiden
 Bovenstaande aanvulling, als, mede de door, keuring van twee noords goudgeleerd

Willem de Groot is op 21 januari 1944 zonder katholieke uitvaartmis en zonder vlagvertoon, maar wel in aanwezigheid van de burgemeester van Leiden, de NSB'er Raimond N. de Ruijter van Steveninck, de nationaalsocialistische korpscommandant Ulrich K.L.E. Hoffmann, vertegenwoordigers van de NSB, de Germaanse SS en het Rechtsfront, en van vele politiecollega's op de Rooms-katholieke Begraafplaats Zijlpoort in Leiden begraven (klasse 2, graf C51). Zijn ouders, zo blijkt uit de overlijdensakte, woonden toen nog in Willems geboorteplaats Vleuten. In het blad 'Het Rechtsfront' van de gelijknamige organisatie is, zij het merkwaardigerwijze pas op 1 april 1944, een verslag gepubliceerd van de "Begrafenis Kameraad W. de Groot" (Delpher).⁶⁵ Het Rechtsfront is op 12 augustus 1940 op aanwijzing van Mussert door de Alkmaarse rechter H. Fruin opgericht. De organisatie was bedoeld voor iedereen die bij rechtsvinding, rechtstoepassing en rechtshandhaving betrokken was. Leden moesten bereid zijn mee te werken aan de opbouw van een nationaalsocialistische staat, zoals de NSB die voorstond. Het Rechtsfront was onderverdeeld in de afdelingen justitie, politie en vrije beroepen (advocatuur, notariaat, belastingconsulenten en accountants). Het hoofdkantoor van het Rechtsfront was in Utrecht gevestigd, Maliebaan 13 (Jansen; Oorlogsbronnen).

BEGRAFENIS KAMERAAD W. DE GROOT

In den middag van 17 Januari l.l. bereikte ons het telefonisch bericht, dat de rechercheur van politie De Groot bij de uitoefening van zijn dienst te Rijnsburg door een onverlaat (moordenaar) was neergeschoten.

Kameraad De Groot was door een buikschot getroffen en vrij ernstig gewond. Hij werd vandaar terstond naar het St. Elisabeth Ziekenhuis te Leiden vervoerd en helaas operatief ingrijpen mocht ook hier niet meer baten. De Groot overleed nog dien zelfden dag.

21 Januari d.a.v. te 11 uur werd het stoffelijk overschot onder zeer groote belangstelling op de Rooms-Katholieke begraafplaats ter aarde besteld. Daar waren aanwezig de burgemeester van Leiden, mr. R. N. de Ruijter van Steveninck, de korpscommandant kapitein U. K. L. E. Hoffmann, de kapiteins van politie Wijk en Van der Ham, alsmede de opper-luitenant S. van Musscher, een vertegenwoordiging van den kring der N.S.B. Leiden, mr. R. J. M. H. Brouwers, Gewestleider v. h. Rechtsfront en vele collega's van den overledene. De kist met het stoffelijk overschot op de begraafplaats aangekomen werd door collega's van den overledene grafwaarts gedragen. Vele kransen w.o. van het Leidsch politiecorps, Kameraadschapsbond, van den kring van de N.S.B. Leiden, van den wnd. Directeur-Generaal en van de N.S.D.A.P. deden de baar.

Aan de groeve werd gebeden voor de zielrust van den overledene, waarna een zwager dankte voor de betoonde belangstelling.

Hiermede was deze plechtigheid beëindigd.

Een jong leven vol idealen werd uit zijn gezin, waar hij zoo noode kon worden gemist, gerukt. De echtgenootte verliest in hem haar onvergetelijken man en de kinderen hun zorgzamen vader. Woorden van troost heelen hier niet gemakkelijk de geslagen wonden, doch laat de weduwe er van overtuigd zijn, dat de nagedachtenis van kameraad De Groot bij zijn kameraden zal blijven voortleven, die het werk en het ideaal, waarvoor hij is gevallen, zullen voortzetten.

Hij deed zijn plicht.
 Hou zee.

BROUWERS.
 Gewestelijk leider van het Rechtsfront.

⁶⁵ De krant 'Het Rechtsfront' werd tweemaal per maand verspreid (MilitariaPlaza.nl).

Willems weduwe, Anna Becker, is op 45-jarige leeftijd op 26 maart 1955 in Leiden overleden. Zij woonde toen nog in de Buys Ballotstraat op nr 57 in Leiden, waar het gezin ook al woonde toen haar echtgenoot in 1944 werd gedood. In die buurt stond zij bekend als "bedlegerig" en om haar "bijna psychotisch" gedrag, waar haar kinderen onder te leiden hadden (LeidschDagblad.nl). Anna's vader was toen nog in leven en woonachtig in Gelsenkirchen. Anna de Groot-Becker is op 30 maart op de Rooms-katholieke Begraafplaats Zijlpoort begraven, in de buurt van haar echtgenoot (klasse 2, graf C53). Volgens de website KatwijkinOorlog.nl heeft Willems naaste familie zich van zijn daden gedistantieerd, maar of daarmee zijn eigen gezin dan wel zijn ouderlijk gezin wordt bedoeld staat er niet bij. Zijn twee kinderen zouden volgens deze site allebei zelfmoord hebben gepleegd omdat ze niet om konden gaan met het verleden van hun vader. Zoon Wilhelmus Karl (Willy) overleed in 1984 op de leeftijd van 48 jaar. Hij is op 17 december 1984 op Begraafplaats Zijlpoort begraven (de locatie van zijn graf staat niet in het online register vermeld).

Na de dood van Willem de Groot vroeg Adrianus Biesheuvel overplaatsing aan. Vanaf juli 1944 was zijn standplaats Schagen, in Noord-Holland. Daar liet hij een andere kant van zichzelf zien. Zo zou hij inwoners meerdere keren hebben gewaarschuwd voor razzia's en fietsenvorderingen. Mogelijk zag hij in dat het einde van de oorlog en de bezetting naderde. Na de Duitse capitulatie in mei 1945 kreeg Biesheuvel aanvankelijk huisarrest opgelegd door de Binnenlandse Strijdkrachten in Leiden. Hij nam daarop de benen naar Schagen. Bij terugkeer in Leiden werd hij alsnog gearresteerd en vastgezet in het Huis van Bewaring in Scheveningen (Wikipedia).

Adrianus Biesheuvel stond in 1948 terecht voor het bijzonder gerechtshof in Den Haag. Van zowel het proces tegen Adrianus Biesheuvel als van dat tegen zijn voorganger Corn. van der Plas wordt in de Nieuwe Leidsche Courant van 1 december 1948 kort verslag gedaan (Leiden.courant.nu).

„Ik zal niet rusten voor er tien Rijsburgers tegen de muur zijn gezet”

SD-handlanger Biesheuvel noemt zichzelf „een prul”

De hoofdwachtmaster der marechaussee, Adr. Biesheuvel uit Leiden, zei van zichzelf dat hij in bezettingstijd als mens goed was, doch als politiemans noemde hij zich „een prul”.

Daar had verd. reden toe, want juist zijn daden als politiemans werden hem thans verweten. Hij hielp ijverig bij het zoeken naar ondergedoken Joden, en werkte nauw samen met de beruchte SD-agent De Groot uit Leiden.

Herhaalde malen ging verd. mee om arrestaties te verrichten en de revolver kwam er bij te pas. In Rijsburg, Oegstgeest, Noordwijk, Leiden, overal was Biesheuvel berucht.

De verdachte probeerde echter zijn gedragingen zo eenvoudig mogelijk te stellen. Hij kon niet anders, al had hij graag geweld. Toen hij naar Schagen werd overgeplaatst, deed hij illegaal werk, hielp zelfs bij droppings, zo vertelde hij.

De proc.-fiscaal had in dat alles weinig vertrouwen en veronderstelde dat al hetgeen verd. uit de illegaliteit vertelde, hij na de bevrijding wel gehoord zal hebben! Toen hij tijdens een „bezoek” bij ds Eldering te Oegstgeest vernam waar een onderduiker zat, was hij die snel gaan arresteren. Hij dwong personen bekentnissen af te leggen, en na een schietpartij in Rijsburg, waarbij een dode viel, had hij gezegd niet te zullen rusten alvorens tien Rijsburgers tegen de muur waren gezet.

Verdachte ontkende nu dat gezegd te hebben.

De proc.-fiscaal bij het Haagse Bijz. Gerechtshof zei, dat de politie inderdaad het wel moeilijk had in bezettingstijd, doch de velen hebben, na aanvankelijk bij arrestaties te hebben geholpen, dat later gestaakt. Verd. ging er lustig mee door. De eis luidde thans 14 jaar gevangenisstraf met aftrek preventief.

Mr Tj. Schaper besprak de handelingen van verd. en meende dat de eis te zwaar was.

Jodenhaller Van der Plas

Jodenhaller Van der Plas hoorde gisteren 12 jaar tegen zich eisen

Was opgenomen in S.D.-groep en arresteerde links en rechts in Leiden en omgeving

Corn. van der Plas uit Leiden, voormalig agent van politie, was de vijand behulpzaam geweest. Hij sloofde zich uit om onderduikers op te halen, doch was speciaal ingesteld in het arresteren van Joden. Voorts hielp hij bij het roven van de rijwielen. Deze verdachte was opgenomen bij de S.D.-groep die er herhaaldelijk op uit ging, en talrijke arrestaties in verschillende plaatsen rond Leiden deed. De proc. fiscaal bij het Haagse B.G. vorderde tegen verdachte thans 12 jaar gevangenisstraf met aftrek van preventief.

De raadsman, mr H. W. J. Averbek, betoogde dat verdachte veel heeft moeten doen, omdat het hem werd opgedragen, en dan niet anders kon. Merkwaardig noemde pl. het, dat verschillende superieuren, die de opdrachten gaven, geen enkele moeilijkheid na de bevrijding hebben ondervonden. De proc. fiscaal protesteerde tegen deze voorstelling van zaken, en wees er op dat verd. zich bijzonder heeft ingespannen voor de vijand

Biesheuvel werd veroordeeld tot 13 jaar gevangenisstraf. Zijn vrouw, Alida Mark, overleed op de leeftijd van 53 jaar op 20 november 1964 in Leiden. Adrianus Biesheuvel stierf ruim 20 jaar later in Katwijk, op 31 december 1986. Adrianus Biesheuvel en Alida Mark hebben geen kinderen gekregen.

Bronnen

Boeken, artikelen en internetpublicaties

Beer, Wim de, et al. (2019) Een veilig nest voor vervolgd: Verhalen over Joodse onderduikers in Rijnsburg. Rijnsburg: Genootschap Oud Rijnsburg

Blom, Hans, en Alphons Siebelt (2015) Leiden 40|45. Zwolle: WBOOKS

Bordewijk, Cobi, en Jaap Moes (1995) Van bioscoopkwaad tot cultuurgoed: Honderd jaar film in Leiden. Leidse Historische Reeks 11. Utrecht: Uitgeverij Matrijs

Dominicus, Henny E. (1999) Mauthausen: Een gedenkboek. Amsterdam: Stichting Vriendenkring Mauthausen (tweede herziene en uitgebreide druk; beschikbaar op de website Mauthausen.nl)

Dommerholt, Charlotte, en Wim van Meurs (2023) Joodse burgers in Diemen: Onteigening en rechtsherstel. Nijmegen: Radbouduniversiteit, Advies & Actualiteit

Dröge, Jan (2007) De Ruïnebouwers: Bouwplannen voor het rampgebied, pp. 301-328. In: Arti Ponsen en Ed van der Vlist (red.), Het fataal evenement: De buskruitramp van 1807 in Leiden. Leiden: Uitgeverij Ginkgo

Focke, Jaap W. (2021) Machseh Lajesoumim: A Jewish orphanage in the City of Leiden 1890-1943. Amsterdam: Amsterdam University Press

Gringold, Annemiek (2024) Nederland en de Sjoa: De vaste presentatie, pp. 12-23. In: Annemiek Gringold en Asjer Waterman (red.), Het Nationaal Holocaustmuseum en de Hollandsche Schouwburg: Zien, denken, doen. Zwolle: Waanders Uitgevers

Grüter, Regina (2017) Kwesties van leven en dood: Het Nederlandse Rode Kruis in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam: Uitgeverij Balans

Hettinga, Wilbert, et al. (2011) De Sint Petrus in de Sleutelstad. 75 jaar Sint Petrusparochie 1936-2011. Leiden: Kerkbestuur Sint Petrusparochie

Hoogdalem, Herbert van, en Kees Walle (2017) Het Armenbolwerk: Of de geschiedenis van een vergeten begraafplaats, pp. 130-154. In: Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken 2017. Leiden: Historische Vereniging Oud Leiden (Deel 109)

Jansen, Corjo (-) Utrechtse advocaten van het Rechtsfront, RozenbergQuarterly.com

Kienjet, Róman (2022) 'Selfies' van vroeger: de snelfotograaf: Een geschiedenis van het moderne portret. Historiek: Online Geschiedenismagazine

Kleeff, Arthur van, en Wil Witte (2023) De biechtstoel van de Petruskerk, Lezing Herdenking Jodenvervolging 2023, 16 april 2023, Petruskerk te Leiden (zie voor de tekst en foto's de website van de Stichting Herdenking Jodenvervolging Leiden)

Kornalijnslijper, Nora, en Dirk Kolff (2021) Verantwoording onderzoek Joodse onderduikers in Leiden en omgeving (zie voor de tekst de website van de Stichting Herdenking Jodenvervolging Leiden)

Lang, Wally de (2017) Waterlooplein: De laatste joodse bewoners van de nummers 64-78. Amsterdam: Uitgeverij Bas Lubberhuizen

Lang, Wally de (2021) De razzia's van 22 en 23 februari 1941 in Amsterdam: Het lot van 389 Joodse mannen. Amsterdam: Atlas Contact

Liempt, Ad van, en Jan H. Kompagnie (2011) Jodenjacht: De onthutsende rol van de Nederlandse politie in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam: Uitgeverij Balans

Meeuwenoord, Marieke (2014) Het hele leven is hier een wereld op zichzelf: De geschiedenis van Kamp Vught. Amsterdam: De Bezige Bij

Moei, Janneke de (2017) Joodse kinderen in het kamp Vught. Vught: Nationaal Monument Kamp Vught

Otgaar, Peter (met bijdragen van Piet de Baar) (2008) De geschiedenis van R.K. Begraafplaats Zijlpoort. In: R.C.J. van Maanen et al., Een oase van rust: 180 jaar R.K. Begraafplaats Zijlpoort. Leiden: Stichting R.K. Begraafplaatsen voor Leiden

Schütz, Raymund (2017) Het dossier van het Oorlogsarchief. In: Guus Luijters, Raymund Schütz en Marten Jongman, De deportaties uit Nederland 1940-1945: Portretten uit de archieven, pp. 19-31. Amsterdam: Nieuw Amsterdam

Siebelt, Alphons (2015) 'Hij zit bij de onderduikersbond': Hulp aan Leidse onderduikers in de Tweede Wereldoorlog. Leiden: Primavera Pers

Wallet, Bart, met medewerking van Liesbeth van Huit-Schimmel en Paul van Trigt (2014) Zeeburg: Geschiedenis van een joodse begraafplaats 1714-2014. Hilversum: Verloren

Zee, Sytze van der (2010) Vogelvrij: De jacht op de Joodse onderduiker. Amsterdam: De Bezige Bij

Websites

[Alle Groningers](#)

[Archieven.nl](#)

[Arolsen Archives](#)

[Brabants Historisch Informatiecentrum](#)

[Concentratiekampen.eu](#)

[DannySpringer.nl](#)

[Delpher](#)

[DeVoorzienigheid.nl](#)

[Dossier071](#)

[DutchJewry.org](#)

[Erfgoed Leiden](#)

[Gemeentearchief Den Haag](#)

[GeneaKatwijk.webtrees.net](#)

[Genealogie Online](#)

[Geneanet.org](#)

[Geni.com](#)

GenootschapOudRijnsburg.nl

HaarlemsDagblad.nl (Over Biesheuvel en De Groot, de twee fanatieke jodenjagers bij de Leidse politie, en de liquidatie van een van hen door het verzet)

Historische Vereniging Oud Leiden

JoodsAmsterdam.nl

Joods Monument

Kamp Westerbork (Collecties)

KatwijkinOorlog.nl

Leiden4045.nl

Leiden.courant.nu (Historische Kranten, Erfgoed Leiden en Omstreken)

LeidschDagblad.nl (Janneke Dijke: Spelen met de zoon van een Leidse Jodenjager, 3 april 2015)

MaxvanDam.info

Mensenling

MilitariaPlaza.nl

Nieuwe Instituut

Oorlogsbronnen

Oorlogsgravenstichting

Open Achieven

ProfBurgWijk.nl

Regionaal Archief Rivierenland

Stadsarchief Amsterdam

Stenen Archief

Stichting Vriendenkring Mauthausen

TopoTijdreis.nl

Traces of War

WerkdorpWieringermeer.nl

Wikipedia

Deel van het Herdenkingsdoek van de Stichting Herdenking Jodenvervolging Leiden, met onder meer (in het midden van de foto) de naam van Meijer van Kleeff (1898-1944), april 2024 (Foto: Leen Boer)

13 Auschwitz • Rochelle van Esso-Muller 16.9.1883 Goor - 26.3.1944 Auschwitz • Sobibor • Alexander Fontijn 6.11.1916 Leiden - 25.9.1942 Auschwitz • Ella van Franse-van der Laan 14.6.1877 Assen - 6.3.1944 Auschwitz • Markus Friedberg 17.2.1898 Berchem - 8.10.1942 Auschwitz • Arie van Gelderen 24.11.1879 Leiden - 19.11.1943 Auschwitz • Leontine van Gelderen-Ligtenstein 4.6.1877 Strijen - 26.3.1943 Sobibor • Judic de Groot-Goudsmit 2.10.1895 Amsterdam - 28.5.1943 Sobibor • Leentje Hamburger 17.8.1861 Alkmaar - 20.3.1943 Sobibor • Betje Hangjas-Piller 11.2.1857 Den Haag - 20.3.1943 Sobibor • Meijer van Kleeff 1.3.1898 Amsterdam - 31.1.1944 Auschwitz* • Abraham Lein 4.4.1911 Amsterdam - 16.7.1943 Sobibor • Helena de Leef 13.11.1857 Leiden - 26.3.1943 Sobibor • Ernst Loeb 30.7.1878 Düren - 30.9.1942 Auschwitz • Caroline van Loen 29.7.1886 Amsterdam - 6.3.1944 Auschwitz • Sophia van Loen 7.12.1898 Den Haag - 20.8.1942 Auschwitz • Clara Marsman-Sitters 14.11.1882 Leeuwarden - 26.3.1943 Sobibor • Emiel van Mendelson 29.1.1926 Nijmegen - 2.4.1943 Sobibor • Tobias Herman Mendelson 17.8.1936 Tiel - 2.4.1943 Sobibor • Sophia Messcher-Broel 12.12.1891 Groningen - 24.9.1942 Auschwitz • Elias de Keulen - 9.4.1943 Sobibor • Regina Müller-Druif 10.5.1893 Amsterdam - 9.4.1943 Sobibor • Roosje van Os-Simons 1.2.1914 O